

בית המייסדים, ירוחם פרוגרמה רעיונית

דרורה דומיני, "רק חול וחול"

מוגש למשרד התרבות והספורט
אפריל 2019

1. תוכן

2	תוכן	1
3	תודות	2
4	תמצית הפרוגרמה, בית המייסדים, ירוחם	3
5	מפת המרחב	4
6	מתווה הפרויקט הארצי למוזאונים מייסדים	5
6	מטרות	5.1
6	קונספט כללי	5.2
7	עקרונות מובילים	5.3
8	המיקום המוצע	5.4
10	ציר הזמן של ירוחם	6
14	נושאים מרכזיים בתצוגה	7
14	תפיסה אוצרותית כללית	7.1
15	נושאים מרכזיים	7.2
19	מוקדי התוכן	7.3
19	מרכיבים פיזיים נדרשים	7.4
20	קונספט אדריכלי ותצוגתי כללי	7.5
23	אמצעי מדיה ומיצגים דיגיטליים, תכנון ראשוני	7.6
24	מבנה התצוגה ופרקיה	8
24	מבואה, פרה שואו, תערוכות מתחלפות	8.1
27	תעסוקה, תעשייה ופרנסה	8.2
29	חינוך, חברה, תרבות, ריבוי תרבויות	8.3
33	פעילויות חוץ	9
34	סיכום	10
35	מקורות	11
36	נספח תיירותי: בית המייסדים בירוחם	12
36	ירוחם כמרחב תיירותי	12
37	היצע וביקוש תיירותי בירוחם ובסביבתה	13
37	אתרי ביקור ומורשת בישראל	13.1
38	תיירות בירוחם ובסביבתה	13.2
38	אתרי טבע ונוף מושכי קהל בסביבת ירוחם	13.3
39	אתרי תיירות בירוחם	13.4
40	רשימת אתרי מורשת במרחב מרכז הנגב	13.5
40	תיירות ירוחם, חוזקות	13.6
40	תיירות ירוחם, חולשות	13.7
41	מסקנות	13.8
41	משמעות האתר במרחב העירוני והאזורי	14
41	אתרי מורשת כחלק מרחב עירוני	14.1
42	צריפי המעברה בירוחם, שיחזור	14.2
43	המבנה בהקשרו העירוני – מסלול סיור עירוני	14.3
46	תפקודים נוספים לשילוב בבית המייסדים	15

2. תודות

מועצה מקומית ירוחם:

ראש המועצה, טל אוחנה
מנכ"ל המועצה, שמעון רוזיליו
גזבר המועצה, מוטי דהן
מנהל אגף הרווחה, אהרון חמו
מ"מ מנהל אגף החינוך, יעקב אוחיון
מנהלת מחלקת קליטה, אנה מזריצקי
מנהלת היחידה האסטרטגית ואגף הנדסה ופרויקטים, אביה ברנפלד
מהנדסת המועצה, אולגה גולדשמידט
מנהל התחדשות עירונית, לירון שדה
עו"סית קהילתית, טלי אשכנזי ושרי ארמן
רכזת תיירות ישובית, ליאת אביאלי
החברה הכלכלית לירוחם, איליה סידורנקו

מתנ"ס ירוחם :

מנהל המתנ"ס, רפי אברג'יל
מנהל אגף התרבות, חיים נבון

עמיד במידבר:

יו"ר הוועד המנהל, שמול יעקב
נשיאת העמותה, דבי גולן
מנכ"ל העמותה, יואב שמוחי
תחקירנית, אורלי רייכר

ועדת היגוי, תוכן:

מיכאל ביטון - יו"ר
ד"ר חיים צבי אלבוים, יועץ אקדמי
יעקב אוחיון
רננה אילן
אבי אלמקייס
שמעון בן-זקן
ליאור בר
אילנה בריל
רותי דרעי
יונתן ורלסוקר
מירה זהבי
עדי חודאדי
שמחה יחזקאל
אסתר כהן
משה כהן
מירה סנדרוסי
דר' אבי פיקאר
אהרון ראופר

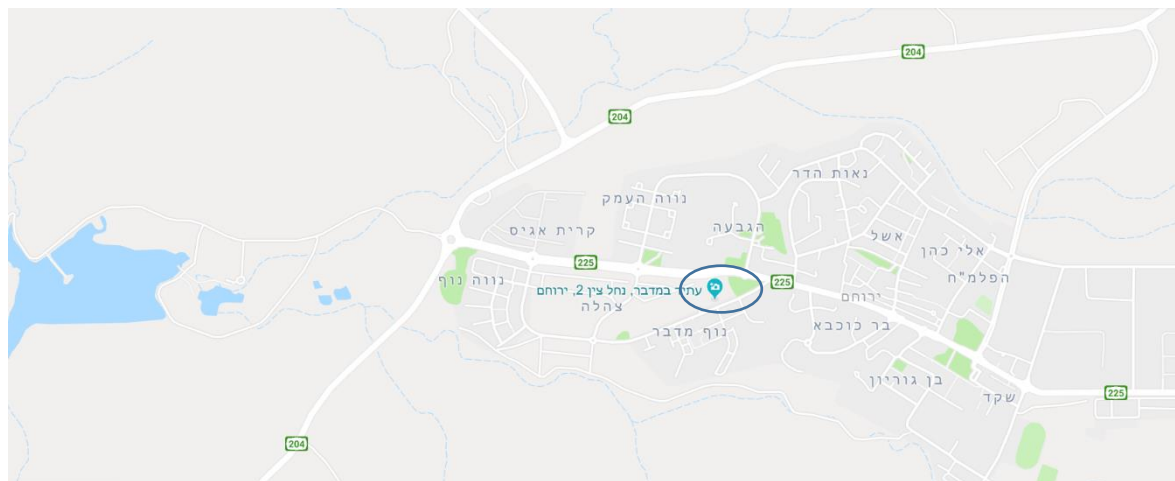
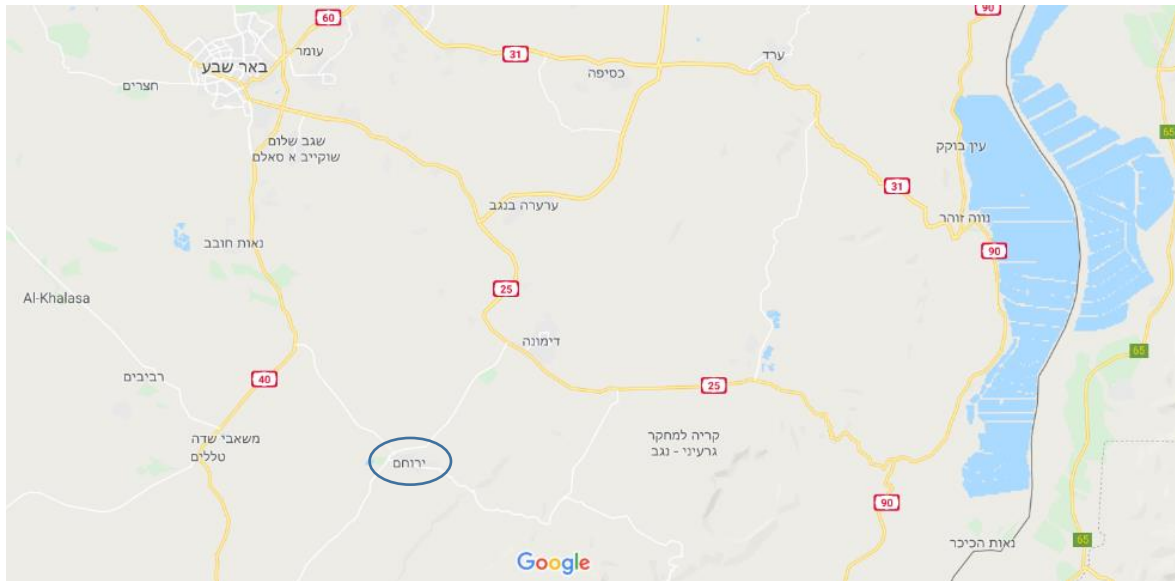
מועצה לשימור אתרי מורשת:

עמרי שלמון, מנכ"ל
אלעד בצלאלי, מנהל תחום פיתוח וחינוך
שרון עמבר, אוצרת

3. תמצית הפרוגרמה, בית המייסדים, ירוחם

מספר	חלל	שטח	סוגי תצוגות	אחוז התצוגות מהשטח	הערות
1.	מבואה בבית עתיד במדבר	180 מ"ר	<ul style="list-style-type: none"> • מיצג כללי בתי מייסדים (מפת אינטראקטיב) • סרט על מסך רחב • תמונות • חפצים 	40%	• (לתימחור נפרד)
2.	צריף 1	60 מ"ר	<ul style="list-style-type: none"> • מסכים • תמונות • חפצים 	100%	
3.	צריף 2	60 מ"ר	<ul style="list-style-type: none"> • מסכים • תמונות • חפצים 	100%	
4.	מרחב חוץ מוזאלי	100 מ"ר	<ul style="list-style-type: none"> • 2 פרגולות • כיתת חוץ • תמונות ודימויים • משחקים של פעם • פזורים במרחב 	100%	
5.	ריהוט כללי	מיכלול	<ul style="list-style-type: none"> • מבואה, דלפק, איחסון תיקים, איחסון כללי, ריהוט כיתות, ריהוט משרד 		
6.	סה"כ תצוגת פנים	300 מ"ר			
7.	סה"כ תצוגות חוץ	כ-100 מ"ר			
8.	סיור עירוני		<ul style="list-style-type: none"> • 15 עמדות מידע 		

4. מפת המרחב

5. מתווה הפרויקט הארצי למוזאוני מייסדים

5.1. מטרת

מטרת על: הצגת תרומתם החלוצית של עולי שנות ה-50 וה-60 בעיירות הפיתוח להתפתחותה של מדינת ישראל.

- הצגת מורשת הערים מראשיתן עד היום על אתגריהן, קשייהן והישגיהן.
- העשרת תחושת השייכות של התושבים לעירם ויצירת "גאוות יחידה" מקומית והזדהות
- פיתוח ההזדהות עם חוויית החיים בעיירות הפיתוח בקרב כלל תושבי הארץ ותיירים.

5.2. קונספט כללי

המוזאונים בישובים שהוקמו בשנות ה-50 וה-60 יהוו "רשת" ארצית בעלת קווים נרטיביים ועיצוביים משותפים.

בכל מוזאון יודגשו המאפיינים המקומיים והייחודיים.

נקודת המוצא תהיה שנות ההקמה הראשונות.

מנקודת המוצא הזו תתואר התפתחות היישובים לאורך השנים עד ימינו.

התצוגות יכללו תשתית לדיאלוג מתמשך עם הקהילה ויאפשרו עידכון תכנים רלוונטיים על הרצף בעתיד.

המוזאונים מיועדים לביקור קבוצתי (אוטובוס) אך יתאימו גם למבקר הבודד ולמשפחות.

בתצוגות יעשה שימוש באמצעי המחשה מגוונים, כדי לתקשר עם מנעד רחב של מבקרים, על נטיותיהם ואופני הלמידה שלהם.

המוזאונים יהיו מבוססי הדרכה ויאפשרו תיווך בגובה העיניים. הסיורים יותאמו לקהלי היעד השונים המגיעים לביקור.

בתצוגה ישולבו אמצעי מולטימדיה עדכניים להרחבות והעמקת המידע, יאפשרו בחירה אישית להעמקה על ידי המבקרים וייצרו רוברט של משחק קבוצתי.

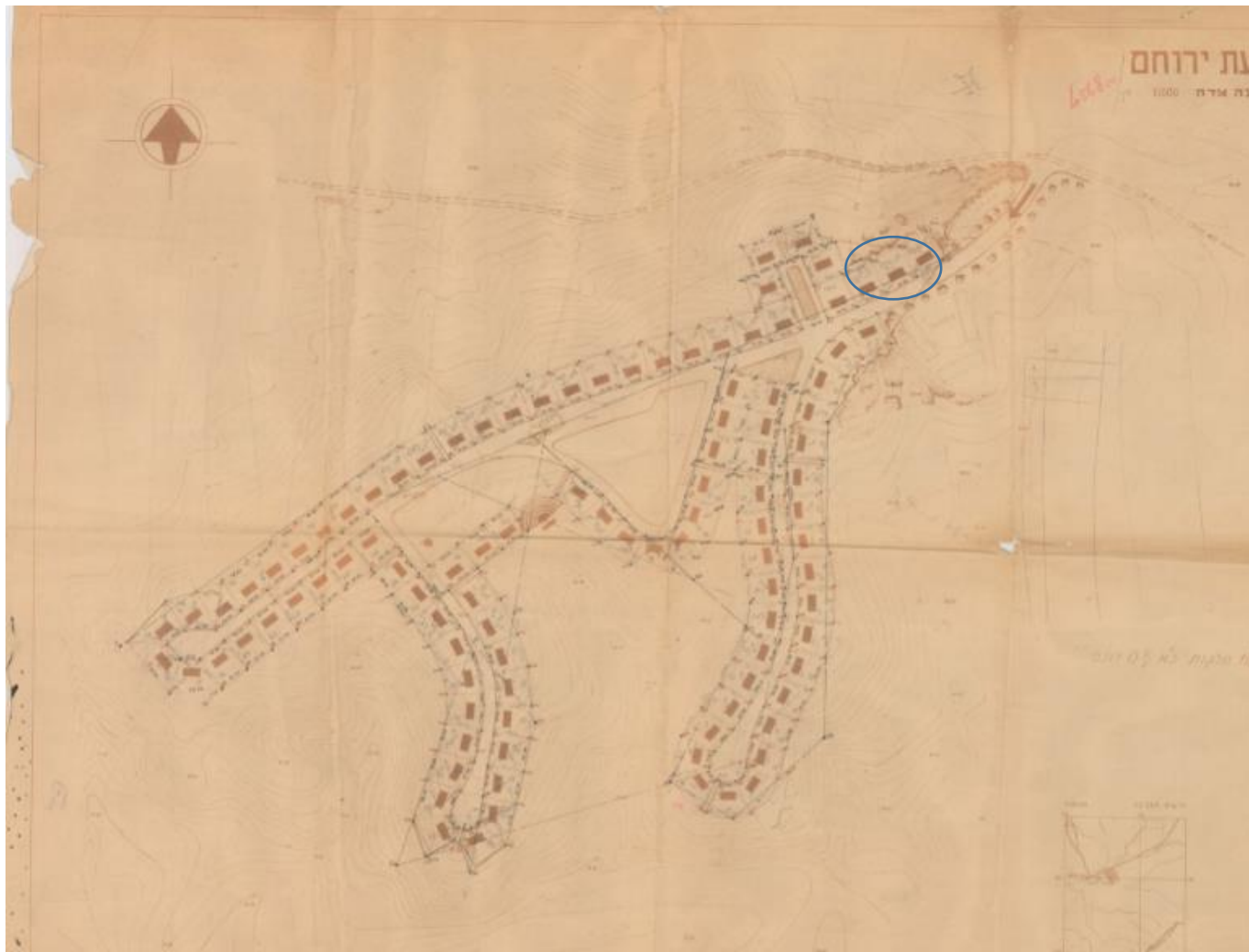
התצוגה תאפשר עידכון והוספת מידע לאורך השנים.

5.3. עקרונות מובילים

- **שיתוף הקהילה ביצירת המוזאונים:** שימוש מירבי בחומרים של תושבי העיר עצמם, ככל שמתאפשר, כדי לספר את הסיפור מנקודת מבט אישית ומקומית של התושבים. חומרים אלה יועדפו על פי ארכיונים לאומיים וצילומים "מטעם". יושם דגש על סיפורים אישיים.
- **חלוציות:** נקודת המוצא היא כי גם אם התושבים הראשונים לא בחרו לחיות במקום, הם היו חלוצים הלכה למעשה בעצם הישארותם במקום ומאמצייהם לפיתוח ישובם למרות הקשיים.
- **הצגת הסיפור על מורכבותו:** התצוגה תחשוף בפני המבקרים את הקשיים שהיו מנת חלקו של היישוב, בצד הישגים, אישים מרכזיים שפעלו בה ועוד. המתח העדתי, הקושי עם ישובים אחרים במרחב, בעיות חברתיות ובעיות אבטלה יידונו, בצד תרבות מקומית מקורית ומפותחת, חינוך מצוין, מיזוג גלויות, אווירה קהילתית, פיתוח עירוני ועוד.
- **נגישות והנגשה:** המוזאונים יהיו מזמינים וזמינים לקהלי יעד מגוונים. התצוגה תהיה נגישה לאוכלוסיות עם מגבלות שונות, מבחינת הטקסטים, התכנים, התצוגות והמבנה.
- **שפות:** התכנים יוצגו בשלוש שפות: עברית, אנגלית ושפה נוספת לבחירת האתר.
- **מבנה בעל חשיבות היסטורית:** יינתן דגש לכך שהמוזאון יבנה באתר בעל חשיבות היסטורית בתולדות הישוב.

5.4. המיקום המוצע

הגבעה עליה הוקמה המעברה הראשונה של ירוחם בשנת 1951 נשמרה פנויה משימושים מאז הקמת הישוב, הודות לכך שהשטח נתפס על ידי בסיס צבאי שפעל במקום עד שנות ה-90.

גבעת ירוחם, תכנית המעברה (1951), ועליה סימון האתר המיועד לבית המייסדים
(מקור המפה: ארכיון המפות ההיסטוריות, מכללת תל חי)

מאז פונה הבסיס, נשמר השטח לשימושים ציבוריים, מתוך הכרה של הרשות המקומית בחשיבותה ההיסטורית של גבעת המעברה. צריפי המעברה נשמרו במקומם עד שנת 2001, עד שפוננו ממקומם ונהרסו, למרבה הצער, לטובת פיתוח השטח.

כיום ממוקמים על הגבעה, המתנשאת מעל אזור התעשייה המערבי של היישוב, בכניסה לאזור היישוב העירוני, בית "עתיד במדבר", המשמש למגוון פעילויות קהילתיות ותיירותיות ומיועד להוות חלק מהמוזאון העתידי, פסל הזהות של הפסל עזרא אוריון, המהווה נקודת מוקד עירונית הנצפית למרחוק, ומיצב "צריף המעברה" המשחזר מיתאר צריף המעברה ומציג את ימיה הראשונים של העיירה בתמונות וסיפורים קצרים.

הגבעה מיועדת לפרויקט בית המייסדים, אשר ישתלב בתכנון העתידי של "בית העליות הגדולות", שיספר את סיפור העליות לישראל בשנות ה-50 וה-60.

צריף המעברה האחרון ביום הריסתו. צילמה: בת עמי נוימאיר, 2001, ארכיון ירוחם

מיצב צריף הראשונים ופסל הזהות על גבעת המעברה, 2017 (צילם עופר קוטלר)

6. ציר הזמן של ירוחם

(מבוסס בחלקו על חומרים שכתבה דבי גולן, מתוך התצוגה של מיצב צריף המעברה)

מהגר ועד תל ירוחם (2500 לפנה"ס – 1951 לס')

אזור ירוחם שימש במשך אלפי שנים כצומת דרכים מדברית, בה יכלו ההולכים במדבר לנוח, ליהנות ממי הבאר הצוננים ומהכנסת האורחים של שוכני המקום. "באר הגר" היא שריד למערך איסוף המים ששימש את תושבי המדבר והחוצים אותו במשך אלפי שנים.

באתר הר ירוחם התגלו שרידי ישוב מתקופת הברונזה הקדומה (2000-2500 לפנה"ס) ששכן ככל הנראה לצידה של "דרך הנחושת" בה הובילו סוחרים מטילי נחושת גולמית מעבר הירדן המזרחי למצרים. מספר מטילי נחושת גולמית אף נמצאו בחפירות באתר.

מצודת נחל אבנון אשר טרם נחפרה היא אתר מימי בית ראשון (1000 לפנה"ס

לערך) וגם היא שימשה כחלק ממערכת מצודות אשר מוקמו לאורך דרכי הנגב.

מצד ירוחם (צילם סימון בן ישי)

במצד ירוחם היתה התיישבות רציפה במשך כ-500 שנה (620-100 לספירה) עד להריסתו ברעידת אדמה. תושבי היישוב התפרנסו מחקלאות ומתן שירותים לשיירות מדבר.

העשור הראשון (1951 – 1961)

מעברת תל ירוחם הוקמה בב' בשבט ה'תשי"א (1951). תושביה הראשונים היו עולים מרומניה, רובם ניצולי שואה. נציג המוסדות, רודי זעיר, קיבל את פניהם ברתם מהאוניה והביא אותם אל המעברה. התושבים הצטופפו בצריפי עץ, שתי משפחות בצריף, בלי חשמל ובלי מים זורמים.

המוסדות המיישבים התקשו להחליט לגבי עתידו של הישוב הקטן והנידח, ובניתים המשיכו להזרים אליו עולים. בשנת 1954 הגיעו ראשוני העולים ממרוקו, מהודו ומפרס.

בשנה זו מונה נציג חדש למוסדות המיישבים, פנחס מוצ'ניק-מענית, שהקים ועד ליישוב ועמד בראשו במשך כ-15 שנה.

ירוחם חוברה לרשת החשמל והמים הארצית, בית ספר הנשיא נפתח ובו ארבע כיתות יסודי וגן רב גילי, וגם בית תרבות, שעל קירותיו החיצוניים הוקרנו סרטים.

נרקיס ודוד ראופר בביתם, 1958-59 (אלבומי ירוחם נגלית לעין)

העשור השני (1961-1971)

בשנת 1963, עם הגעתם של עולים ממרוקו, פרס והודו, הוקמה המעברה השניה לצד בתי הקבע ונוסדו שני בתי ספר - "אלי כהן" הממלכתי ו"קול יעקב" הדתי - אך לא נמצא פתרון לתלמידי התיכון והם נאלצו לנסוע עד לשדה בוקר. הדרך הארוכה לבית הספר הביאה לחוסר שביעות רצון בקרב התלמידים שהורגלו למערכת החינוך האיכותית בישוב עצמו.

במקביל התמודדו הוריהם עם מחסור חמור במקומות עבודה וגל של הפגנות ושבתות הרעיש את הישוב.

רפי אזולאי ברחבת השיכון של המרכז המסחרי 1966

(אלבום רבקה אזולאי, ירוחם נגלית לעין)

בשנת 1966 נחנך בירוחם מפעל הזכוכית "פניציה", שהעסיק בראשיתו כשישים עובדים. באותה שנה קבעה גם חברת "טמפו" את מפעלה בירוחם. ירוחם נכנסה לעידן התעשייתי. עם סופו של העשור, ובעקבות מאבקים פוליטיים בין התושבים, הודח פנחס מענית מראשות היישוב ואת מקומו תפסו מעתה מנהיגים מקומיים.

העשור השלישי (1971 – 1981)

בידודה הגיאוגרפי של ירוחם הוחרף עקב התפתחות מערכת הכבישים האזורית. עולי שנות השבעים מברית המועצות בחרו ברובם שלא להגיע לירוחם ומערכת החינוך התמודדה עם עזיבה מתמדת של מורים וכניסתם של מורים לא מקצועיים. ובכל זאת, בשנת הלימודים של 1976 הוקם בעיירה בית הספר התיכון הממלכתי "שושנה ספיר", אשר הצטרף לתיכון המקצועי ששילב עבודה עם לימודים.

בשנת 1978 הוקמה לראשונה בירוחם ועדה קרואה שהחליפה את השלטון המקומי הנבחר.

שנת 1977 היא שנת העזיבה הגדולה ביותר בתולדות ירוחם, אך במקביל, התיישבו בה גרעינים של משפחות חרדיות ודתיות לאומיות. בשנת 1978 הגיע לירוחם פרופסור מנחם אלכסנברג עם גרעין "משמיע שלום", שהקימו בירוחם גרעין התיישבותי ומכללה ללימודים תיכוניים ועל-תיכוניים, בדגש על אמנות, יהדות וסביבה.

האחים מיכאל וציפורה קריספין במסיבת יום העצמאות, 1973, (אלבום משפחת קריספין – ביטון, ירוחם נגלית לעין)

העשור הרביעי (1981 – 1991)

שנות ה-80 נפתחו בחגיגות 30 שנה לירוחם ונשיא המדינה, מר יצחק נבון, היה ראשון המברכים. שנה לאחר מכן צורפה ירוחם לפרויקט שיקום שכונות, במהלכה שוקמו תשתיות והוקמו כיתות מחשבים בבתי הספר. קשרים אמיצים נקשרו עם קהילת מונטריאול והחלו להניב פירות: נחנכו הספרייה, האולפן למוסיקה, מגרש הספורט ומבני ציבור נוספים.

בשנת 1983 הגיע לירוחם גרעין נח"ל ראשון של בני עקיבא, "יחד", ובעקבותיו גרעינים נוספים שבאו לחזק את היישוב. רבים מהם קבעו את מגוריהם בירוחם עם תום שירותם הצבאי.

במקביל, הגיעה האבטלה בירוחם לשיאים חדשים. בשנת 1986 הוכרזה שביתה כללית ותושבים רבים עלו להפגין מול בית ראש הממשלה. המפגינים דרשו וקיבלו פיתוח והרחבה של "כביש הנפט" וסיוע ממשלתי לביסוס המקום.

ילדי משפחת חדד ליד המכונת המשפחתית. ברקע – בתיה הראשונים של שכונת השקד

(אלבום שמחה יחזקאל, ירוחם נגלית לעין)

העשור החמישי (1991 – 2001)

העשור החמישי של ירוחם, שאופיין ע"י יציבות שלטונית, נפתח בסימן עליה, והפעם ממדינות חבר העמים. שיאו של גל העליה בשנת 1990, אז הגיעו עשרות משפחות ששוכנו זמנית בבית הנוער אשר הוסב למרכז קליטה. עם השלמת השיפוץ של דירות עמידר, עברו אליהן העולים וכיתות אולפן נפתחו במתנ"ס ובספרייה.

בעשור זה נפתחו מבני ציבור ותרבות רבים, והוקמה ישיבת ההסדר, שהביאה לירוחם משפחות צעירות, מורים ותלמידים.

שופצו הרחוב הראשי, כביש הכניסה, אזורי התעשייה והמרכז המסחרי. חל שיפור ניכר בחינוך, במיוחד בתוצאות הבגרויות. שכונות חדשות אוכלסו. רבים מהעולים חזרו כדי לרכוש בתים בירוחם, והביקוש מצד זוגות צעירים ובנים חוזרים הלך וגדל.

אגם ירוחם, שהיה מקור לגאווה עירונית במשך שנים, נסגר למבקרים ע"י משרד הבריאות בשנת 1999 בעקבות קריסת בריכות החמצון העירונית.

טקס פתיחת שנת הלימודים בבית הספר קול יעקב, 2000

(אלבום משפחת אילן, ירוחם נגלית לעין)

העשור השישי (2001-2011)

ראשית שנות האלפיים, שוב שקעה ירוחם בחובות כבדים ומשכורות עובדיה לא שולמו במשך חודשים ארוכים. בשנת 2005 החליט שר הפנים על מינוי וועדה קרואה, בפעם השניה בתולדות ירוחם, ובראשה מונה חבר הכנסת והאלוף במיל. עמרם מיצנע. תחת הוועדה הקרואה שיפרה ירוחם את מערכת החינוך וקודמו פרויקטים של תשתיות ואיכות סביבה. בתי הספר צוידו באמצעים טכנולוגיים חדשניים וירוחם הפכה לאחד הישובים המובילים בנגב במספר הזכאים לבגרות. עמותות "עמיד" ו"במדבר" מתאחדות ומתחילות לפתח תיירות מדבר, תרבות ומורשת בירוחם.

בשנת 2008 הושלמה הקמתו של מכון טיהור שפכים מן המתקדמים בארץ ואגם ירוחם חזר להיות אתר טבע ונופש.

הוועדה הקרואה הוסיפה לשלוט בירוחם עד לסוף העשור ביציבות יחסית. בשנת 2010 התקיימו שוב בחירות בירוחם, בהן זכה מיכאל ביטון, בן הישוב.

אגם ירוחם

העשור השביעי (2011 – היום)

מיכאל ביטון הגדיר את ירוחם כ"קהילת חיים של משמעות, המאופיינת בערבות הדדית ואמונה באדם, שואפת לטוב ושוכנת בין מכתש לאגם".

במקביל למפעלי התעשייה הגדולים והוותיקים מתפתחת בשנים אלה בירוחם תעשיית הייטק. בשנת 2013 מוקמת מינדסט, חממה טכנולוגית חינוכית, ובסביבתה מוקמים מיזמי סטרט אפ בבעלות ופיתוח מקומיים.

גם התיירות מקבלת תנופה בעשור הזה. עמותת תיירות ירוחם מוקמת בשנת 2013, מלון אירוס ירוחם נפתח ב-2014.

בשנת 2014, לאחר הליך גישור ארוך, זוכה ירוחם לכלול את בסיס "עיר הבה"דים" בתחומה המוניציפלי ומאזנת את תקציבה.

מערכת החינוך בישוב התפתחה באופן חסר תקדים, ממעונות לגיל הרך ועד לתיכון ושיעור הזכאות לבגרות של תלמידי ירוחם הוא 90%.

בשנת 2018 נבחרה סגניתו של מיכאל ביטון, טל אוחנה, גם היא בת היישוב, לראשות המועצה המקומית.

לומדים רובוטיקה, דוברות ירוחם

7. נושאים מרכזיים בתצוגה

7.1 תפיסה אוצרותית כללית

- תצוגה רב רבדית, המהווה במקביל בית מורשת, תרבות וזהות לתושבי ירוחם לדורותיהם וחלון ראוה המציג את ירוחם, על כל רבדיה והיבטיה למבקרים מבחוץ, ישראלים ואחרים.
- התצוגה תעודד ביקורים חוזרים, מתמשכים, ביקורי עומק, חקר ולמידה לתלמידים בירוחם, בסביבה ובישראל כולה, וכן לקבוצות של תיירות תוכן, תרבות וקהילה מישראל והעולם.
- התצוגה תציג תמונה מורכבת של ההיסטוריה של ירוחם, החיים בה, תרבותה ואנשיה. יוצגו הקשיים, המצוקות, ההשגים וההצלחות גם יחד.
- התצוגה תעשה שימוש באמצעי תצוגה מגוונים, כדי לתקשר עם מנעד רחב של מבקרים, על נטיותיהם ואופני הלמידה שלהם.
- חפצים מקוריים, גם יומיומיים יוצגו כחלק ממכלול התצוגה וכמייצגים את תרבותה ומורשתה של ירוחם.
- גם אמצעי מדיה ואינטראקטיב יכללו במכלול התצוגה במקומות בהם הם מקדמים את הסיפור ואת הנרטיב, ולא כמטרה בפני עצמה.
- אמצעי מדיה ישמשו כאמצעי להעמקה אישית ובחירה בנושאי העמקה של המבקרים, וליצירת רובדים של משחקים סיפוריים, סיפורים מוסרטים ומוזיקה.
- בית המייסדים יתבסס על הדרכה אנושית, אשר תאפשר תיווך מותאם לקהלי היעד, חקר, גילוי, תירגול, משחק ויצירת הזדהות בין המבקר, על סיפורו המשפחתי וההיסטורי, ותכני בית המייסדים. סיור מודרך הוא האמצעי הטוב ביותר להדרכה אקטיבית, משחקית ומשלבת קהל במוזאונים היסטוריים.
- בית המייסדים יהווה מרכז חינוכי פעיל לתלמידי ירוחם, תלמידי האזור ותלמידים מהארץ כולה, לפעילויות חינוכיות קהילתיות של חקר והעמקה בנושאי תרבות, חברה, מרכז ופריפריה ועוד.
- בית המייסדים ישמש כמוקד יציאה לסיורי תוכן, מורשת, התנסות וחוויה ברחבי ירוחם ובאתרי טבע ומורשת במרחב.

7.2 נושאים מרכזיים

כללי

הנושאים המרכזיים שיוצגו ויבחנו בבית הראשונים בירוחם הם רעיון **החלוציות** על גלגוליו השונים ונושא **היזמות**, כפי שהוא מתבטא בחיי הפרט והקהילה המקומיים.

שני נושאים אלה יפרטו ויאירו את נושאי משנה הכוללים את פניה השונים של ירוחם:

הקמת הישוב,

ההסטוריה המקומית,

תעשייה, פרנסה ויזמות

חברה, תרבות וחינוך

סיפורים אישיים

מאגם למכתש – הטבע הסובב את ירוחם

חלוציות

ירוחם היא העיירה הראשונה בנגב, הישוב העירוני הראשון שהוקם בריחוק מכל ישוב אחר לאחר קום המדינה, "הנידחת והמוזנחת בכל נקודות הקליטה" (לופבן, 1967)

ירוחם אינה מעברה, שכן הוקמה בנקודה שוממת, ללא כל ישוב בקרבתה, תשתיות או כביש ראשי, כ-15 ק"מ מכביש באר שבע ניצנה, ורק דרך עפר שנשללה על ידי הבריטים ("ציר הנפט") מוליכה אליה. נקודת היישוב הקרובה ביותר עליה יכלה ירוחם להיסמך היא באר שבע, המרוחקת ממנה 38 ק"מ.

ברסלבסקי קרא לה בשנת 1952 בסיפרו "נקודה זו בלב שממת מדבר מוחלטת, מהווה טיפוס ישובי מיוחד, ראשון וחדש, בארץ. לפנינו 'כפר של כורים' העוסק בכריית קרולין, חול זכוכית ופוספאטים"... (פיקאר & אלבוים, ראשית ירוחם (מאמר בכתיבה), 2018)

ירוחם גם אינה עיירת פיתוח קלאסית, שכן אינה מתוכננת ואינה מהווה חלק מהיררכיה ישובית, כמו עיירות הפיתוח האחרות. ירוחם אינה מופיעה בתכנית פיזור האוכלוסיה של א. שרון, ומופיעה לראשונה רק בתכנית של 1957, כאשר היישוב עמד על תילו במשך 6 שנים. (פיקאר & אלבוים, ראשית ירוחם (מאמר בכתיבה), 2018).

נידחתה של ירוחם והיותה "בן חורג" למפעל עיירות הפיתוח במשך שנים רבות, הביאו לכך שתנאי החיים הקשים, שהיו קשים מאוד בכל עיירות הפיתוח, היו קשים במיוחד בירוחם. כל אלה יכולים להכתיר את ירוחם כחלוצת ההתיישבות החדשה בנגב, וכחלוצת עיירות הפיתוח בישראל (גם אם קרית שמונה הוקמה כמה חודשים לפנייה).

אבי פיקאר כותב כי מדינת ישראל ראתה בפרויקט פיזור האוכלוסיה פרויקט לאומי וחלוצי, אשר נבע מהרצון לעצב את המרחב של החברה החדשה, ולאכלס במהירות את השטחים הנרחבים של מדינת ישראל הצעירה. העליה הגדולה נתנה למדינה הזדמנות להגשים תכנית שענתה על צרכים מדיניים, בטחוניים וכלכליים. העליה הגדולה הגיעה במקביל לירידת הנכונות של הוותיקים להירתם למשימות הלאומיות, וגויסה להחליף אותם במשימות אלה. נכונותם של העולים למלא את המשימות החלוציות לא היתה גבוהה מזו של הוותיקים, אולם

רבבות העולים היו חסרי משאבים, ותלותם הרבה במדינה ובסוכנות איפשרה להפנותם לפריפריה. (פיקאר, "מי ומי ההולכים": אכלוסן של עיירות הפיתוח, 2009)

רבבות עולים הופנו לירוחם החל מהקמתה ב-1951, ובגלי העליה שבאו בעשורים הבאים. מרביתם של העולים לא בחרו להגיע לירוחם. סיפר מיכאל סינגולדה, מראשוני העולים מרומניה לירוחם: "כל אחד מתושבי המחנה ראה את ירוחם כמקום מעבר, עד כי יכיר טוב יותר את השפה ואת תנאי הארץ ויוכל להגר לצפון." (סינגולדה, ??). אחרים מספרים על הבאתם לירוחם כמעשה רמאות. אליעזר גבאי מספר על הגעתו לירוחם ב-1959: "...לפתע קלטו אזניו של אליעזר רעש עמום של מנוע. "יש כאן בית חרושת לקמח", התבדח הנהג. אליעזר החליט להיעתר לבקשת המלווים לרדת מן האוטובוס... "סידרו אותי. עוד באותו לילה נודע לי, שאין בירוחם בית חרושת לקמח. הרעש היה של הגנראטור לחשמל." (גבאי, ?)

עולים רבים חוו את דרך שליחתם לעיירת פיתוח כתהליך של הסתרה ושל הונאה, ועיירת היעד נתפסה כמקום מרוחק ושומם. (פיקאר, "מי ומי ההולכים": אכלוסן של עיירות הפיתוח, 2009)

נוסיף על כך את העובדה, אותה חוו העולים בזמן אמת, שמרבית הנשלחים לעיירות הפיתוח היו יוצאי צפון אפריקה, הודו ואיראן, בעוד העולים ממזרח אירופה שעלו ארצה בשנות החמישים נשארו ברובם במרכז הארץ. עובדה זו, גם אם לא נבעה ממדיניות אפליה מכוונת של המדינה, תרמה להפרדה גיאוגרפית בין קבוצות מוצא שונות, וביחד עם בעיות אחרות אליהן נחשפו תושבי עיירות הפיתוח, כמו רמת חינוך נמוכה והיעדר תעסוקה בעלת סטטוס גבוה, חיזקו את תחושת השוליות של תושבי העיירות ואת דימוין כמקומות מוזנחים ושכוחי אל.

שלמה חסון, במאמרו פורץ הדרך "מספר לפריפריה" קבע בראשית שנות ה-90 כי: "התושבים ביישובים שהשתלו בספר החדש, עיירות הפיתוח ומושבי העולים, לא פיתחו מערכות ערכים או חזון כלשהו סביב הנוף. בצלפון, בנוגה ובחצור לא פותחו סמלים ומיתוסים דוגמת אלה של פתח תקוה, דגניה, כנרת וביתניה... הפריפריה היישובית החדשה הוצגה במונחים של ספר, אולם הדברים לא נגעו למתיישבים עצמם. כלפי חוץ תוארה הפריפריה בדימויים השאובים מתחום הספר שלפני הקמת המדינה: חלוציות, פיתוח, הפרחת השממה... משנות השבעים הועמד ההיצג של הפריפריה כספר בפני ביקורת הולכת וגוברת. האידיאלים והסמלים, שהוצגו כלפי חוץ, נחשפו כחלקיים וכמחפים על מציאות בעייתית: מציאות של מצוקה, הזנחה, אדישות וקונפליקט." (חסון, 1991)

גם ראשי הישוב בירוחם לא ראו במעשיהם ובמעשי אבותיהם מעשה חלוצי עד לעשורים האחרונים. כך סירבה המועצה המקומית ירוחם בסוף שנות ה-90, ליוזמה מקומית של תושבים פעילים לשמר את צריפי המעברה המקוריים, שנשמרו על גבעת המעברה, ולהפכם לאתר מורשת יישובי למתיישבים הראשוני, למעשה הגרסה הראשונית של "בית המייסדים" בו אנו עוסקים כאן. התפיסה היתה ש"אין מה לשמר כאן" ו"פרק המעברה אינו משהו שירוחם מתגאה בו".

האם נוכל להתייחס למיישבי הספר של שנות החמישים והשישים כאל חלוצים? כובשי הספר?

החלוץ, צעיר, חופשי, פורץ דרך לבאים אחריו, בוחר בדרך לא סלולה, מתמודד עם קשיים, פועל לאורו של חזון, אקטיבי במעשיו.

העולים לירוחם במשך עשורים רבים היו בעלי משפחות, סבילים ולא פעילים בהחלטתם, הגיעו לירוחם כתוצאה מהחלטה מגבוה, לעיתים קרובות לאחר שהכוונתם לירוחם לוותה במעשי רמייה מכוונים.

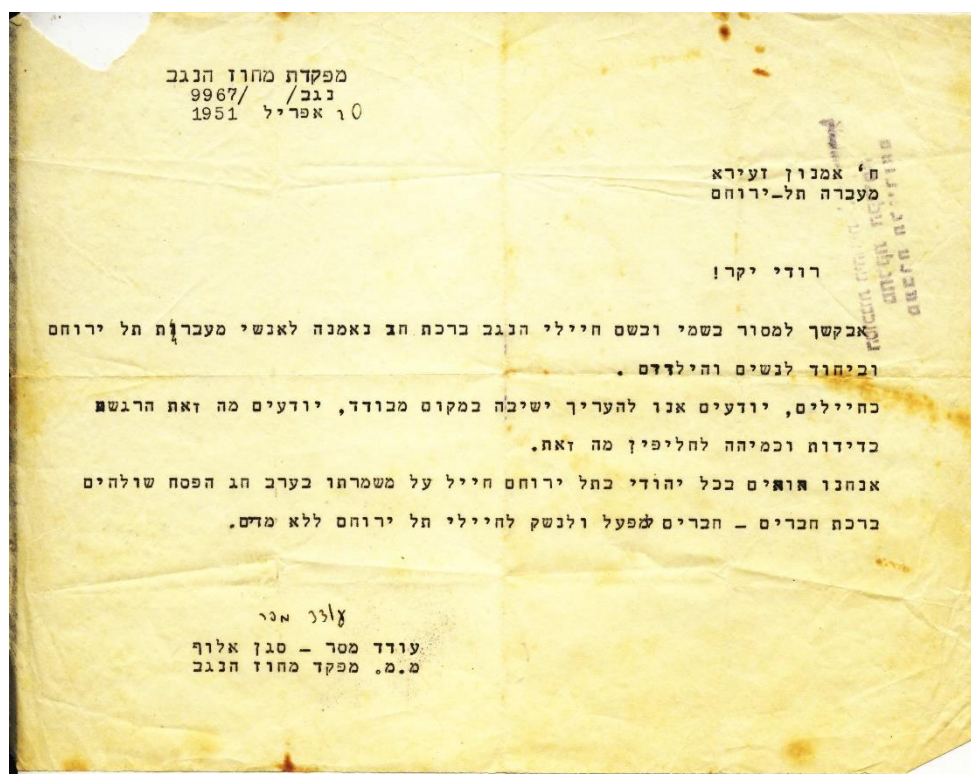

מה השתנה בעשורים האחרונים בתפיסה של מדינת ישראל את ירוחם, ובתפיסה של תושבי ירוחם את עצמם?

בעשורים האחרונים מתרבים הקולות, בירוחם ובעיירות פיתוח אחרות בישראל, הקוראים להרחיב את הגדרת מעשה החלוציות הישראלי. קובעים כי גם אם עולי ירוחם הגיעו אליה בעל כורחם, עצם הישארותם, היאחזותם בקרקע בתנאים קשים ומפרכים, חלקם בהקמתו מאין של ישוב מפותח, ירוק ומבוסס, היא מעשה חלוצי הראוי לציון, להנצחה ולהוקרה.

בית המייסדים בירוחם הוא המקום לבחון מחדש את הגדרת החלוציות הישראלית – כמו האיכר כובש האדמות במושבות העליה הראשונה, הפועל כובש השממה בהתיישבות השיתופית, גם המתיישב בשיכון בעיירת פיתוח הוא חלוץ, אשר יש לו חלק משמעותי בהקמת מדינת ישראל ובפיתוחה.

הביע זאת היטב סגן אלוף עודד מסר, מ.מ. מפקד מחוז הנגב ב-1951, במכתב שהופנה למנהל המעברה שהוקמה אך לפני כמה חודשים, ובו קרא למתיישבי ירוחם "חברים למפעל ולנשק, חיילי תל ירוחם ללא מדים".

החל משנות ה-70 החלו להגיע לירוחם קבוצות התיישבות חדשות, חלקן חילונים בני קיבוצים, חלקן קבוצות דתיות ממגזרים שונים, אשר בחרו להתיישב בירוחם ובעיירות פיתוח אחרות.

קבוצת "משמיע שלום" ובראשה הרב אלכסנברג הגיעו לירוחם בשנת 1978, והקימו ביישוב מכללה לאמנות ותרבות, ואחריהם הגיעו גרעינים נוספים, השייכים לבני עקיבא, שאף הקימו ביישוב ישיבה תיכונית. רבים מבני גרעינים אלה נשארו בירוחם והקימו בה משפחות וקהילות פעילות. פיקאר מגדיר עליית גרעינים אלה חלוציות שמטרתה לא כיבוש הספר הפיזי, אלא כיבוש הספר החברתי, הפנימי. קבוצות אלה הגיעו לירוחם מתוך תחושה ורצון להביא לשינוי חברתי בעיירה. (פיקאר, "מי ומי ההולכים": אכלוסן של עיירות הפיתוח, 2009)

חלקם של חלוצים בני גרעינים אלה בחייה של ירוחם גדול ומורגש בכל חלקי החיים עד היום. הם ובניהם מייצרים תסיסה מתמדת של פעילות חברתית, תרבותית, כלכלית וקהילתית ביישוב. גם כיום מושכת ירוחם גרעינים משימתיים כגון גרעין צב"י – צעירים בירוחם, ו"כפר איילים" המשמש בית לסטודנטים הלומדים בסביבה.

יזמות

ראשיתה של ירוחם היא יוזמה של איש אחד, רודי זעיר (אמנון קליין), אשר הציג לגיורא יוספטל, ראש מחלקת הקליטה בסוכנות היהודית, מקום מתאים להקמת ישוב חדש. אירוע הקמתה של ירוחם, כיוזמה כמעט עצמאית, שאינה מהווה חלק מתכנית ארצית סדורה מכל סוג שהוא, מאפיין את ירוחם מאז הקמתה, כישוב בו יוזמה פרטית ויזמות אישית מאפשרות קיום במובן הכי ראשוני של המילה, ומקיימות קהילה שכולה תסיסה פנימית מתמדת של יוזמות והתחלות.

היותה של ירוחם מחוץ ל"קו האספקה" הרשמי לעיירות הפיתוח הביא לכך שאילתור ויזמות מקומית היו תנאי להישרדות במקום.

כיוון שכך גם לא הוקמו בירוחם בעשורים הראשונים מפעלים גדולים, בניגוד לשאר עיירות הפיתוח אליהן נשלחו מפעלים עתירי עבודת כפיים.

מפעלוני התעשייה הראשונים שהוקמו בירוחם, היו יוזמה פרטית או יוזמה פרטית משולבת בפעילות היסטרודרית או ממשלתית. כך הוקמו כאן מלטשת יהלומים, מאפיה, בית חרושת לקמח ואכסניית מטיילים, מהראשונות בנגב.

בעשורים האחרונים מתרבים בירוחם יזמי טק, חלקם בני ירוחם וחלקם בחרו ביישוב למרכז פעילותם. כזה הוא מרכז מיינדסט, חברה לפיתוח טכנולוגיות חינוכיות ולימודיות.

"בסיס הפעילות של המרכז נמצא בירוחם שבנגב, מיקום שמצד אחד מאפשר ליהנות מכוחות רעננים ומתהליכי הצמיחה של הנגב, ומצד שני המרכז תורם לצמיחה זו. MindCET יצר סביבו בהדרגה פארק תעשייה קטן המתמקד בתחום EdTech- וכולל האב לחברות בתחום, ומרכז חוויה הנבנה בימים אלה. בצד המרכז בירוחם, ל-MindCET שלוחה גם בתל אביב." השנה צפוי לקום מבנה חדש לחדשנות טכנולוגית בחינוך בולמידה בירוחם, שיהיה מוקד משיכה ראשון מסוגו בעולם. המבנה יכיל מתחם להתנסות ראשונית בסוגיות שונות של שילוב בין טכנולוגיה ולמידה. (מתוך אתר החברה). כמו מיינדסט פועלים בירוחם מיזמי הייטק נוספים.

בירוחם הוקם הארכיון הראשון בעיירות הפיתוח. בראשית שנות ה-80, בתקופה שבה ההיסטוריה של עיירות הפיתוח לא נשמרה ולא נאגרה, הקימו דבי גולן ולאה שקדיאל ביוזמה מקומית את ארכיון ירוחם, מתוך ראייה היסטורית ראשונה מסוגה. הן קיבלו תמיכה ממשרד החינוך ואספו חומרים שנשמרו בספרייה העירונית. אורלי רייכר ממשיכה את דרכם כיום. ירוחם פרצה דרך ומובילה אותה כבר שנים רבות בהבנה כי ההיסטוריה המקומית של ירוחם ראויה לשימור וראויה לסיפור.

יזמות מקומית נוספות בחינוך, במדע, בתעשייה, בתרבות, בספורט ועוד יורחבו בתכנון המפורט.

7.3 מוקדי התוכן

- אוריינטציה: מיקום גיאוגרפי, רקע היסטורי להקמת ירוחם
- היסטוריה מקומית, ציר הזמן של ירוחם
  - הקמתה של ירוחם – המעברה הראשונה
  - המעברה השנייה
  - שנות הביסוס וההישרדות
  - גרעינים חדשים מגיעים לירוחם
  - קליטת העלייה מבריה"מ לשעבר
  - ירוחם עם הפנים לעתיד
- תעסוקה ותעשייה
- חינוך, חברה, תרבות, ריבוי תרבויות
- הווי קהילתי, חיי היום יום, סיפורים אישיים
- טבע מקומי – אגם ירוחם, מכתש ירוחם, אתרי טבע ומורשת עיקריים במרחב
- בית המייסדים נטוע בירוחם – סיור עירוני בדגשים שונים היוצא מבית המייסדים ועובר דרך נקודות העניין המרכזיות בישוב.
- אנו מציעים כי בית המייסדים יהווה מרכז חינוכי פעיל לתלמידי ירוחם, תלמידי האזור ותלמידים מהארץ כולה, לפעילויות חינוכיות קהילתיות של חקר והעמקה בנושאי תרבות, חברה, מרכז ופריפריה ועוד.
- שילוב פעילויות תיירותיות קיימות בפעילות המוזאון, כמו פרויקט "מבשלות" – ארוחה והיכרות עם נשות ירוחם, סיורי היכרות עם התרבות הבדואית ברח'מה הסמוכה לירוחם ועוד.

7.4 מרכיבים פיזיים נדרשים

- מבואה, שתאפשר התארגנות למבקרים המגיעים בקבוצה (מקום להתכנסות, לאחסון התיקים והחפצים, לקבלת מידע שיהווה אוריינטציה על מה שהם עומדים לעבור).
- חללי תצוגת הקבע
- ארכיון
- כיתות פעילות לסדנאות חינוכיות
- חלל מרכזי לתערוכות מתחלפות ולאירועים
- חדר מנהל
- חדר מדריכים
- שירותים
- מטבחון

7.5 קונספט אדריכלי ותצוגתי כללי

צריפי המעברה המקוריים נהרסו בסוף שנות ה-90, אך גבעת המעברה עליהם ניצבו מיועדת להקמת בית המייסדים.

התכנית הגדולה של מוזאון העליות הגדולות שקידמה מ.מ. ירוחם בשנים האחרונות כללה את כל שטח גבעת המעברה – האוכף ומורדותיו הצפוניים.

הדמייה ראשונית של מרכז העליות הגדולות, ירוחם. BE אדריכלים, מרץ 2018

מרכז העליות הגדולות בירוחם יציג את חשיבותן של העליות הגדולות של שנות ה-50 וה-60 (של המאה העשרים), אשר בעלייתן למדינת ישראל תרמו רבות להתפתחות ירוחם והנגב.

המרכז צפוי לקום בשטח המעברה ההיסטורית 'כפר ירוחם' ולעסוק בסיפורה של המעברה לצד סיפוריהם האישיים של אנשי העליות הגדולות, אשר מקומם נפקד במקרים רבים מדפי ההיסטוריה הציונית.

לגישת המתכננים, חייב 'מרכז העליות' להציג קונספט חוויתי חדשני ומעניין, אשר בשונה ממוזיאון קלאסי, יציע חוויה נעימה, מושכת ומעניינת למבקרים ולא רק תיעוד היסטורי של המאורעות בהם עוסק האתר.

ירוחם – המעברה המרוחקת שהתפתחה ליישוב עירוני מתפתח ויזמי, מספרת את סיפורן של עיירות הפיתוח, אחד ממפעלי ההתיישבות החשובים והחלוציים בהיסטוריה הישראלית והציונית.

מרכז העליות הגדולות בירוחם יהווה עוגן כלכלי ליישוב בו התיירות הולכת ומקבלת מקום מרכזי הן כמשאב תעסוקתי והן ככלי רב עוצמה ליצירתה של זהות יישובית ונגבית אקטיבית וגאה. (מתוך תיק התורם של מרכז העליות הגדולות, ר.א.ש. תיירותי, שנה?)

מטרות האתר:

- העלאה על נס את תרומתן וייחודן של העליות הגדולות לבניית הארץ בכלל והנגב בפרט.
- העברת מסר חינוכי ולאומי של "קולטים ונקלטים" לאזרחי המדינה ולעם היהודי.
- סיור ההתיישבות בנגב מעיניהם של עיירות הפיתוח וחיבתן ביישוב הנגב ופיתוחו.
- חיזוק והדגשת הזהות והשייכות של העולים החדשים למדינת ישראל ולעם ישראל.

(מתוך: מסמך ראשוני למשרד החינוך, 2015)

הצעתנו היא לבנות בשלב זה 2-3 צריפים, אשר ישחזרו את צריפי מעברת תל ירוחם בגודלם המקורי ולצרפם לחלל המרכזי של בית עתיד במדבר. תוכנית זו תאפשר את הקמתו של מרכז העליות הגדולות בשלב הבא למרגלות הצריפים, במדרון הצפוני, כמתוכנן.

הצריף יהיה בגודל מינימלי של 60-70 מ"ר, שטח המתאים ביותר לטעמנו לפעילות של כיתה בת עד 50 ילדים וכן אפשרי מבחינת עלויות הקמתו. פרישת הצריפים בשטח תהיה קרובה ככל שניתן לפרישתם המקורית.

פנים הצריף יבנה כחלל אחד לא מחולק, אך מוצע כי המבנה הפנימי של הצריף המקורי יסומן על רצפתו.

מרכיבים אלה - הצריפים, מבואת עתיד במדבר, מיצב צריף המעברה הקיים והשטחים הפתוחים שביניהם לפסל הזהות, ייצרו ביחד קומפלקס אשר יכיל את כל מרכיבי בית המייסדים – שירותים למבקר, תוכן ופעילות.

הצריפים ישמשו כחדרי תצוגה וכיתות פעילות בשעות הפעילות של בית המייסדים. בכל צריף תהיה תצוגה סטטית ודיגיטלית בנושא מסויים, ובמרכז הצריף יהיה "שולחן עגול" או מעגל ישיבה, אשר יאפשר דיון בסוגיה שמועלית בצריף. מבנה זה יאפשר להשתמש בצריפים גם למטרות אחרות – דיונים, ישיבות, הרצאות קטנות, סמינרים ועוד.

מחוץ לכל צריף יהיו מרכיבי תוכן, מידע ומשחק עמידים לתנאי חוץ וונדליזם, אשר ישלימו את התכנים של כל צריף.

אנו מציעים כי המרחב הפתוח שבין הצריפים יעבור פיתוח נופי, ישאר פתוח לשוטטות חופשית, ויאפשר ביקורים גם בשבתות ובחגים, כאשר בית הראשונים יהיה סגור.

חישוב שטחי בית המייסדים:

בית עתיד במדבר הינו מבנה קיים שישמש כחלק מהמוזאון העתידי.

למבנה הנוכחי חלוקה תפעולית:

120 מ"ר, שטח מינהלה, 130 מ"ר שטח תצוגה ועוד 83 מטר שאפשר להחשיב אותם לכאן או לכאן.

דרישות המינימום של משרד התרבות לשטח בית המייסדים עומדות על 150 מ"ר שטחי מינהלה ועוד 350 מ"ר שטחי תצוגה.

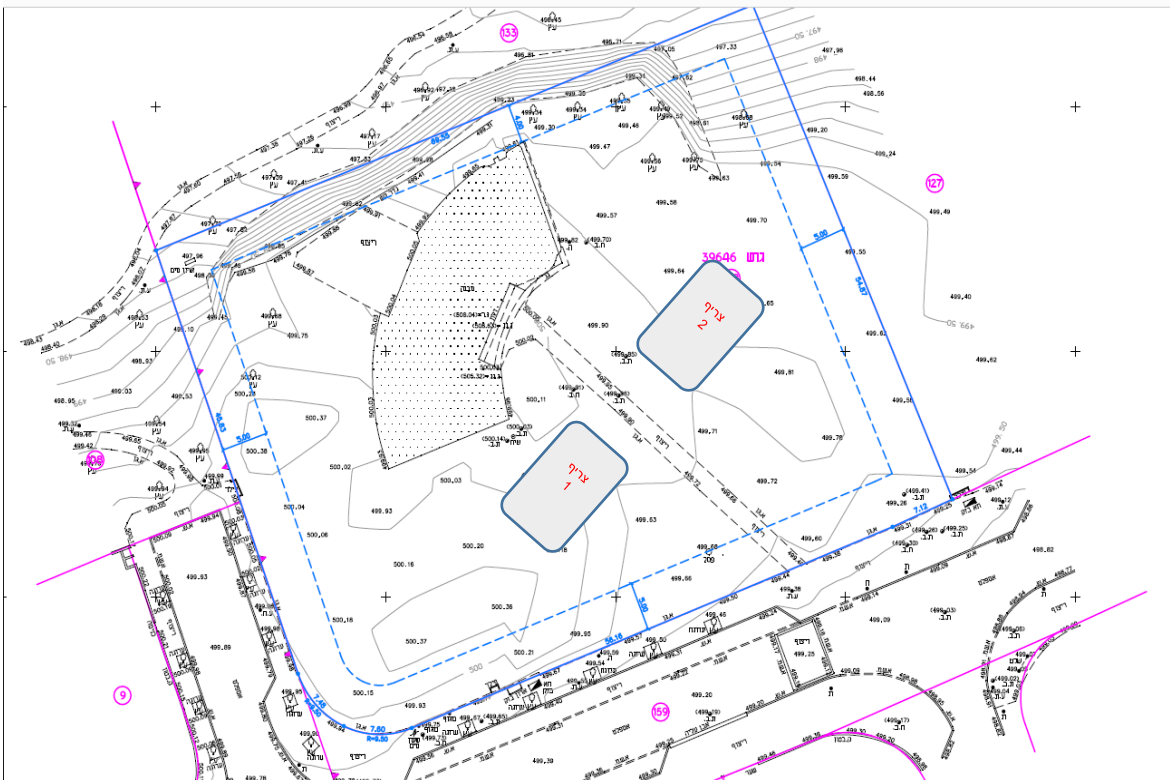
הצעתנו:

לרכז את כלל שטחי המינהלה בבית עתיד במדבר בשטח הנדרש של 150 מ"ר.

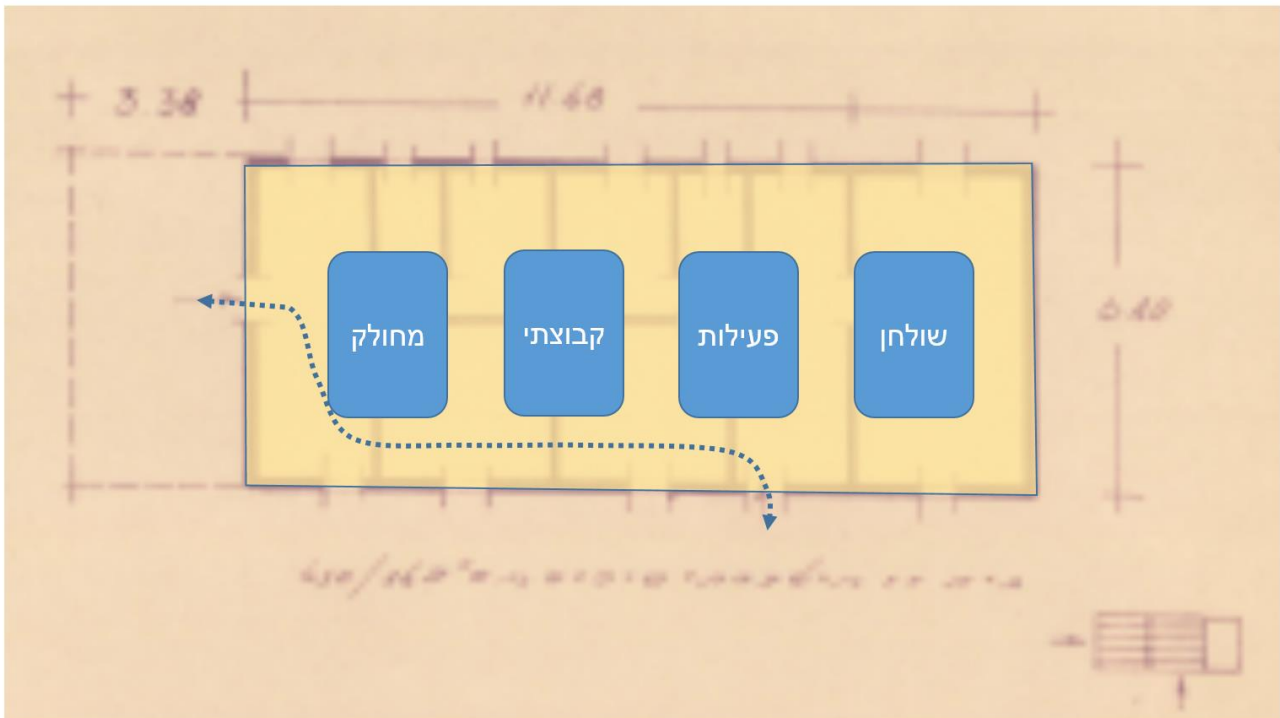
לפרוש את שטחי התצוגה במבואה של בית "עתיד במדבר" בשטח של 180 מ"ר, תוך שמירה על האפשרות לקיים במקום כנסים גדולים, ולהוסיף להם מינימום של 170 מ"ר של תצוגה ופעילות בצריפים שיבנו לשם כך בפרישה של 2-3 צריפים.

במגבלות התקציב, ניתן בהחלט להסתפק ב-2 צריפים בשטח של כ-60 מ"ר, ולפתח את שאר שטחי התצוגה כשטחי תצוגה פתוחים בין הצריפים.

דוגמה לפרישת הפעילות בדגם הצריף המשוחזר. שמירה על מיקומי דלתות הכניסה והיציאה והחלונות. שרטוט מתאר החדרים על גבי הרצפה. תצוגה מסוגים שונים על הקירות.

7.6. אמצעי מדיה ומיצגים דיגיטליים, תכנון ראשוני

- יפותחו בתכנון המפורט בשילוב יועצים ומפתחים מומחים לתחום.
- ישרתו את התוכן והסיפור ולא יעמדו בפני עצמם.
- יאפשרו העמקה אישית, משחק קבוצתי, הדרכה חווייתית וצפייה משותפת.
- בחלל הכניסה יוצג מיצג מרכזי גדול אשר יפתח את הביקור בבית המייסדים
- בכל אחד מהצריפים ישולבו מרכיבי מדיה ומיצגים דיגיטליים באופן מידתי ומושכל.

8. מבנה התצוגה ופרקיה

8.1 מבואה, פרה שואו, תערוכות מתחלפות

מיקום

ראשית הביקור בבית המייסדים בירוחם יהיה במבואת בית "עתיד במדבר". המבואה הגדולה תחולק לכמה חללי משנה באופן שיאפשר הגדלת "שטח הפנים" של קירות המבנה, ליצירת חלל תצוגה גדול יותר, אבל במקביל לא ימנע את האפשרות לקיים בחלל כינוסים גדולים, כפי שמתקיים היום.

תכנים

- העליה הגדולה לישראל. מקורות וסיבות
- התכנית לפרישת אוכלוסיה בישראל, הרקע להקמת עיירות הפיתוח. החרגת הסיפור של ירוחם מהסיפור הכללי.
- מיקומה הגיאוגרפי של ירוחם
- ציר הזמן של ירוחם
- מפת אטרקציות ופעילויות במרחב
- טבע סובב ירוחם
- חלל מובנה לתערוכות מתחלפות

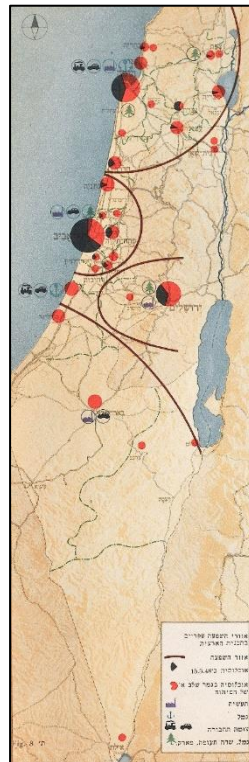
דילמות לדין

- דימוי מול מציאות, מה אנחנו חושבים על ירוחם? מה אנחנו יודעים על ירוחם?
- מהי חלוציות?
- מיהו חלוץ?

מוצגים לדוגמא

- סרט פתיחה
- מיצג אינטראקטיבי של תפרוסת עיירות הפיתוח בישראל. (הדוגמה מהתערוכה על א. שרון במוזאון תל אביב)
- מפת תכנית אריה שרון
- מפה אינטראקטיבית של העליה לישראל. המבקר יכול לאתר ולסמן על גביה את מסלול העליה של משפחתו לארץ. המידע מצטבר לתצוגה כיתתית של המקורות המשפחתיים של ילדי הכיתה.
- תמונות היסטוריות מאלבומי תמונות אישיים וארכיונים לאומיים מתולדות היישוב.
- קטעי ראיונות מוקלטים ומוסרטים עם ראשוני ירוחם או דמות מונפשת מספרת.

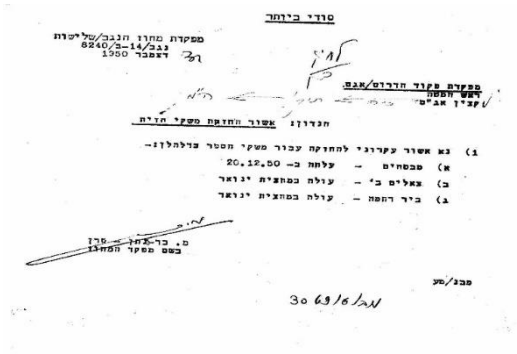

2

1

4

3

6

5

1. מעברת תל ירוחם, 1951, ארכיון ירוחם
2. מעברת תל ירוחם, 1951, ארכיון ירוחם
3. אישור מעבר לאמנון זעיר להובלת עולים לתל ירוחם, 1951, ארכיון ירוחם
4. אישור עליה לקרקע לביר רחמה, דצמבר 1950, ארכיון צה"ל
5. אסתר אזולאי בביתה בירוחם, שנות ה-70, אלבום מש' אזולאי, ירוחם נגלית לעין
6. גדי בשכונת הפרסים, שנות ה-60, אלבום מש' יוסף סויסה, ירוחם נגלית לעין

8.2 תעסוקה, תעשייה ופרנסה

מיקום

באחד מהצריפים המשוחזרים.

תכנים

- ירוחם מראשיתה נאבקה לקיים בתחומה תעשיות משמעותיות, כבסיס לקיומה.
- בשנים הראשונות הועסקו רבים מתושבי ירוחם בעבודות דחק יזומות.
- בישוב כמה מפעלים בעלי חשיבות ארצית.
- ירוחם עוברת בהדרגה לשלב תעשיות חדשות ומתוחכמות בצד התעשייה הכבדה.
- יסופר סיפורם של מפעלי הזנק ויזמים מקומיים.
- בקהילה קטנה, בה כולם מכירים את כולם, תפקידם המרכזי של בתי העסק המקומיים להיות נקודות משען הקבועות בנוף העירוני המשתנה, נקודות התמצאות בניווט העירוני ומרכזי ידע מקומיים בעלי ערך רב.
- בתי העסק המקומיים יספרו על צמיחתה של היוזמה הפרטית בירוחם, על מאמצו של היחיד לצמוח ולפתח את עצמו כלכלית ועסקית בפריפריה הישראלית.

דילמות לדין

- האם ישראל צריכה לתמוך בתעשייה בפריפריה או לתת לכוחות השוק להחליט?
- האם יש סיכוי ליוזמה מקומית לשגשג בפריפריה?
- מהו עתידה הכלכלי של ירוחם?

מוצגים, רעיונות ראשוניים

- מכונה ישנה לייצור בקבוקי זכוכית או מכונה תעשייתית מייצגת אחרת.
- תצוגה של תוצרת ירוחמית – בקבוקים, מרצפות, אריחים, רובוטיקה וכו'.
- שלטים ישנים ומזכרות נוספות לפי המצאי של יזמויות מקומיות.
- תמונות וסרטים.

2

1

4

3

7

6

5

1. כלים כבדים במפעל הפוספטים באורון, שנות ה-70, אלבום משפחת חן, ישראל נגלית לעין
2. עליזה חריקר במפעל פניציה, שנות ה-80, אלבום משפחת חריקר, ירוחם נגלית לעין
3. רבקה אזולאי (אלקריאף) במתפרה של ירוחם, אלבום בית רבקה אזולאי, ירוחם נגלית לעין
4. הקיוסק של קולנוע מירה בירוחם, 1970, אלבום בית רבקה אזולאי, ירוחם נגלית לעין
5. רבקה אזולאי (אלקריאף) במתפרה של ירוחם, 1962, אלבום בית רבקה אזולאי, ירוחם נגלית לעין
6. מפעל אקרשטיין, ירוחם, דוברות ירוחם
7. מכונה לייצור בקבוקים, מפעל טמפו ירוחם, דוברות ירוחם

8.3. חינוך, חברה, תרבות, ריבוי תרבויות

מיקום

באחד הצריפים המשוחזרים.

תכנים

- תרבות:
- ירוחם יושבת בפריפריה הגיאוגרפית והתרבותית של מדינת ישראל, אך מתרחשים בה חיבור והפריה הדדית בין המרכז התרבותי, הארצי והעולמי, פעילות עצמאית, המבוססת על תרבויות האם שהביאו תושביה שהיגרו אליה, והשפעתם של קבוצות, הוגי דעות ואמנים אשר קבעו את מקומם בישוב.
- הקהילה שמתפתחת בירוחם נובעת מהחיבורים האלה, מהתרבות שצמחה בבתי התושבים ומאופיה הסובלני והמכיל של העיר. מידי שנה מתקיים בירוחם פסטיבל הפיוט "פעמי מדבר". הפיוט אשר נוכח בירוחם כל השנה, בתפילות בתי הכנסת, בסעודות השבת והחג ובכל אירועי השמחה, ממלא במהלך הפסטיבל את כל רחבי העיר, וירוחם הופכת מפריפריה למרכז תרבותי.
- חינוך:
- בשנותיה הראשונות של מעברת תל ירוחם פעלו באחד מצריפי המעברה גן ילדים וכיתת בית ספר יסודי מעורבת גילאים. הגננות והמורות הראשונות היו צעירות מתנדבות מירושלים. בשנת 1953 הוקם בית הספר הנשיא, ובו 4 כיתות יסודי וגן אחד. הנשיא יצחק בן צבי נטע עץ בחצר בית הספר, המלבלב בו עד היום.
- בשנות השישים נפתח בית ספר יסודי נוסף בישוב – קול יעקב הממלכתי דתי, אך עדיין לא פעל בו תיכון. מערכת החינוך היסודית זכתה לשבחים ואף לפרסים ארציים, אך לאחר סיום כיתה ח' נשלחו התלמידים לעבוד, או ללמוד מחוץ לעיר. רק בשנת 1975 הוקם התיכון הראשון, על שם שושנה ספיר.
- כיום פועלים בירוחם עשרות גני ילדים ומעונות יום, 2 בתי"ס יסודיים ו-3 תיכונים. מערכת החינוך בירוחם הינה מערכת משולבת המכילה גם את מערכות הרווחה והתרבות ורואה את הילד והילדה במרכז סדר היום והעדיפויות. אחוז הניגשים והמצליחים בבחינות הבגרות בעיר הוא כפול מהממוצע הארצי.
- בבתי הספר היסודיים פועלת תוכנית "עיר מנגנת" המעניקה לימודי נגינה לכלל התלמידים. בישוב פועל מרכז מדעים בשיתוף אוניברסיטת בן גוריון, מכון וייצמן ומפעלים טכנולוגיים בנגב.

דילמות לדין

- הצפת מנהגים משפחתיים עדתיים אצל המבקרים
- הסללה, האם באמת כל ילדי ירוחם היו מתאימים רק להכשרה כפועלים?
- היכרות עם מורים מקומיים שהצליחו לייצר קסמים חינוכיים ביוזמה מקומית

מוצגים, רעיונות ראשוניים

- קטעי מוזיקה מפסטיבל הפיוט ופסטיבל פעמי מדבר
- סרטים ערוכים של טקסים משפחתיים וקהילתיים מקומיים
- בחוץ יוצב תנור פארנה מסורתי עם אפשרות להתנסות באפיית פראנות
- טעימות של מזון מקומי מתוצרת "המבשלות של ירוחם".

.2

.1

• טקסים משפחתיים וקהילתיים

.5

.4

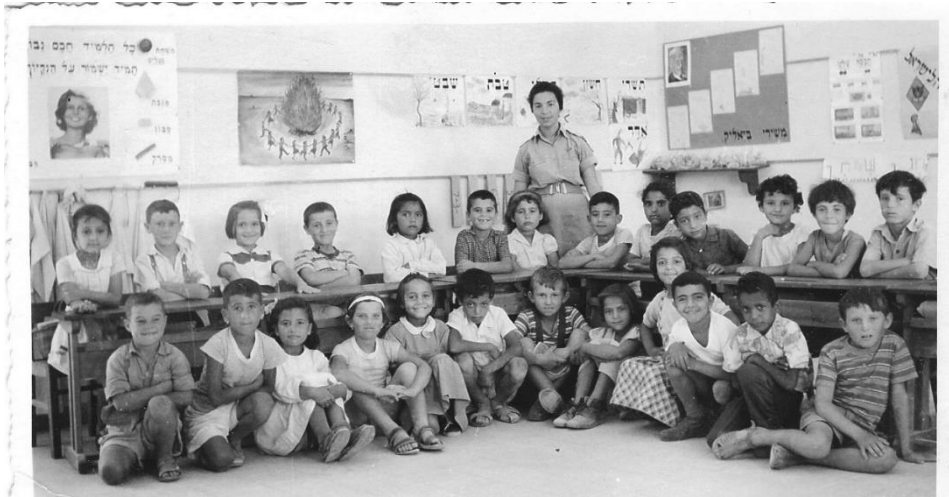

.3

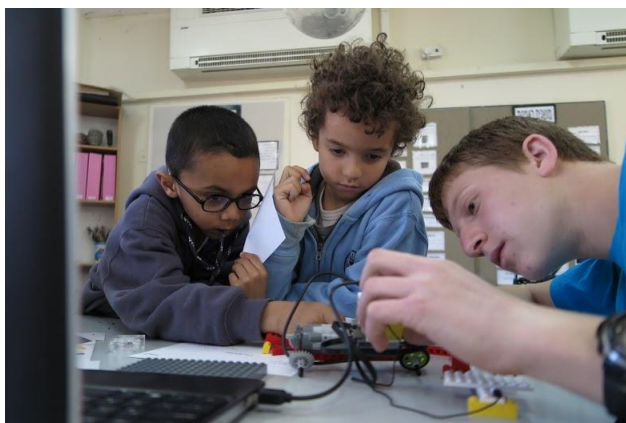
1. אירועי פעמי מדבר, דוברות ירוחם
2. אירועי פעמי מדבר, דוברות. ירוחם.
3. טקס המלידה של שולה דן, 1989, אלבום משפחת דן יגאל, ירוחם נגלית לעין
4. להקת "צלילי ראג", 2000, אלבום משפחת דן יגאל, ירוחם נגלית לעין
5. אירועי החינה, ירוחם נגלית לעין

.1

.2

.3

1. אסתר אזולאי מלמדת תפירה במרכז הנוער, 1959, אלבום משפחת אזולאי, ירוחם נגלית לעין

2. כיתה רב גילאית ומורה חיילת, שנות ה-50, ארכיון ירוחם

3. סדנת רובוטיקה, שנות 2010, דוברות ירוחם

תמונות שצילמה הצלמת שי גינות בגבעת הפראנות בירוחם, בשנות השמונים.

תמונות אלה מוצגות כאן ויוצגו במוזאון, בהסכמתה של הצלמת, שכך כתבה עליהן בעמוד הפייסבוק שלה:

"יום בחיי ישראל, מאי 1994, היה פרוייקט צילום שבו השתתפו עשרות צלמים ותעדו את החיים בארץ במהלך 24 שעות. הספר יצא לאור בארה"ב ובישראל שנה אחר כך. נשלחתי לנגב. אחרי שצילמתי נופים באור שקיעה וזריחה, נסעתי לירוחם. הייתי תמימה. מאוד. חשבתי שיהיה מקורי להראות את החיים בירוחם ולא רק את המכתש הגדול. זו הייתה פעם ראשונה שנחשפתי למה שקורה במתחם הפרנות ביום שישי בבוקר. ליויתי את אחת הנשים (השם והפרטים נשארו אצל המארגנים, לצערי)*, שמעתי את סיפורה, על החיים בירוחם, על משפחה, על סמים, ראיתי את הייאוש והכאב ואת העבודה הקשה. היא סיפרה לי על האפייה הזו מידי שבוע, בקיץ ובחורף שיהיה מה להגיש לשבת, כי אין לה כסף לקנות חלות לשבת. לבסוף, היא ביקשה שיוסי סיאס יתקשר אליה. זה יעשה אותה מאושרת. התקשרתי למערכת, ספרתי בפרוטרוט, והם אמרו לי: עם כל הכאב, הסיפור הזה לא מספיק קשה בשביל שנעלה אותו לשידור. 21 שנים חלפו וכמה נסיונות שלא צלחו לפרסם את התמונות. היום אני קצת פחות תמימה. שבת שלום."

(* ככל הנראה מדובר בזהרה פרץ)

גבעת הפראנות, ירוחם, 1994

9. פעילויות חוץ

המרחב שבין צריפי המעברה המשוחזרים לבית עתיד במדבר יפותח ויכלול משחקים, פעילויות ותכנים המשלימים את התכנים המוצגים במבנה ובצריפים. תכנים אלה יהיו גם פתוחים לפעילות בימי שבת וחג, כאשר בית המייסדים סגור.

מרכיבי התוכן והפעילות המוצעים:

- משחקי מעברה: שיחזור המשחקים ששיחקו ילדי הדור הראשון בירוחם.
- סככות פעילות: ישמשו כמרכזי פעילות והדרכה שיאפשרו פעילות מקבילה לפעילות בצריפים.
- תנור פראנות פעיל.
- מיצב הצריף הראשון שהוקם לפני מספר שנים יועבר לשטח בית המייסדים ויהווה חלק ממרחב הביקור.
- פיסול ואמנות: מרחב החוץ המוזיאלי ישמש אכסניה לפסלים ומיצבים נוספים, אשר יתווספו בהדרגה למרחב.

מיצב צריף המעברה וציר הזמן על גבעת המעברה בירוחם

**ואולי באולם בית נכות, מול צריפון נטוי וגג כתלים
ישאל נער לאמור: "אבא, מה זה?" והאב ישיבהו אומר
"זה היכל לאומי, זו מזכרת אחד הפרקים הגדולים
של קיבוץ גלויות, בכבוד הוא מילא תפקיד ובאומן".**

הטור השביעי, 18 באוקטובר, 1957.

ירוחם היא המעברה הראשונה בנגב ועיירת הפיתוח הראשונה, וכמו שנכתב במבוא, היא בעצם אינה מעברה ואינה עיירת פיתוח. ירוחם היא תופעה ייחודית ומרתקת.

אנשי ירוחם היו הראשונים להבין, כדברי אלתרמן, כי בעיירתם נרשם "אחד הפרקים הגדולים של קיבוץ גלויות", ואחד הארכיונים הראשונים בערים החדשות, ואולי אף הראשון, הוקם בה. אמנם הניסיון לשמר את הצריפון הנטוי מן הימים הראשונים לא צלח, אך הארכיון הצנוע אסף בקרבו דפי נייר, תמונות, חפצים וזכרונות מן הימים הראשונים ועד ימינו. ארכיון זה משמש בסיס איתן לבית המייסדים של ירוחם, אשר יהווה חוליה בשרשרת של בתי המייסדים של הערים החדשות שמקדם משרד התרבות והספורט באמצעות המועצה לשימור אתרי מורשת בישראל.

הפרוגרמה העקרונית, המוצגת כאן קובעת את המתאר הכללי של בית המייסדים – המבנה, התכנים, זרימת הקהל ועקרונות התצוגה, ההדרכה והפעילויות.

המטרה היא לייצר בבית המייסדים של ירוחם מוצר תיירותי וחינוכי ייחודי אשר יהווה אבן שואבת ומקור גאווה לתושבי העיר, אורחיהם, תלמידי מערכת החינוך בישוב ובאזור ותלמידים ומבקרים מהארץ כולה.

במקביל, שוקדת עמותת "עמיד במדבר" על קידום פרויקט נרחב של גביית עדויות וראיונות של ראשוני ירוחם, מתוך ראייה היסטורית שאנו מצויים בשלהי קיומו של הדור הזה בינינו. עדויות אלה יהוו בסיס איתן לסיפורי בית המייסדים ויכללו לשמר בדרך חיה וחוויתית את סיפורי הראשונים.

עם אישורה של הפרוגרמה יוצא הפרויקט לשלב התכנון המפורט. בטו בשבט שנת 2021 תחגוג ירוחם שבעים שנות קיום, וכולנו תקווה כי עד מועד זה יעמוד בית המייסדים של ירוחם על הגבעה המשקיפה על העיר הצומחת במהירות.

11. מקורות

ברוצקוס, א'. (1986). תכנון הנגב והקמת עיירות הפיתוח. ב- מ' נאור, *יישוב הנגב-1900-1960, מקורות, סיכומים, פרשיות נבחרות וחומר עזר* (עמ' 160). ירושלים: יד בן צבי.

גבאי, א'. (?). *ראיון עם אליעזר גבאי*. ירוחם: ארכיון ירוחם.

ויסליב, ד' א'. (1972). *וינה גן שמואל, רודי (אמנון זעיר)*. גן שמואל: הוצאת קיבוץ גן שמואל.
זיוון, ז'. (2012). *מניצנה עד אילת, סיפורו של הנגב הדרומי 1949-1957*. באר שבע: מכון בן גוריון לחקר הנגב.

חסון, ש'. (1991). מספר לפריפריה. ב- ד' עמירן, *ארץ ישראל: פרקים בידיעת הארץ ובעתיקותיה* (עמ' 85-94). החברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה: ירושלים.

לופבן, ח'. (1967). *איש יוצא אל אחיו, שליחותו של גיורא יוספטל אל היהודים*. תל אביב: עם עובד.

סינגולדה, מ'. (?). *ראיון עם מיכאל סינגולדה*. ירוחם: ארכיון ירוחם.

פורת, ח'. (1995). מפעל הנגב - מגוף מיישב מפעל-הנגב - ממשרד משקם לגוף המיישב והמפתח בנגב 1949-1951. *עיונים*, 213-239.

פיקאר, א'. (2009). "מי ומי ההולכים": אכלוסן של עיירות הפיתוח. ב- צ' צמרת, א' חלמיש, & א' מ' גליצנשטיין, *עיירות הפיתוח* (עמ' 196-216). ירושלים: יד בן צבי.

פיקאר, א', & אלבוים, ח' צ'. (2018). ראשית ירוחם (מאמר בכתיבה).

נספח תיירותי: בית המייסדים בירוחם

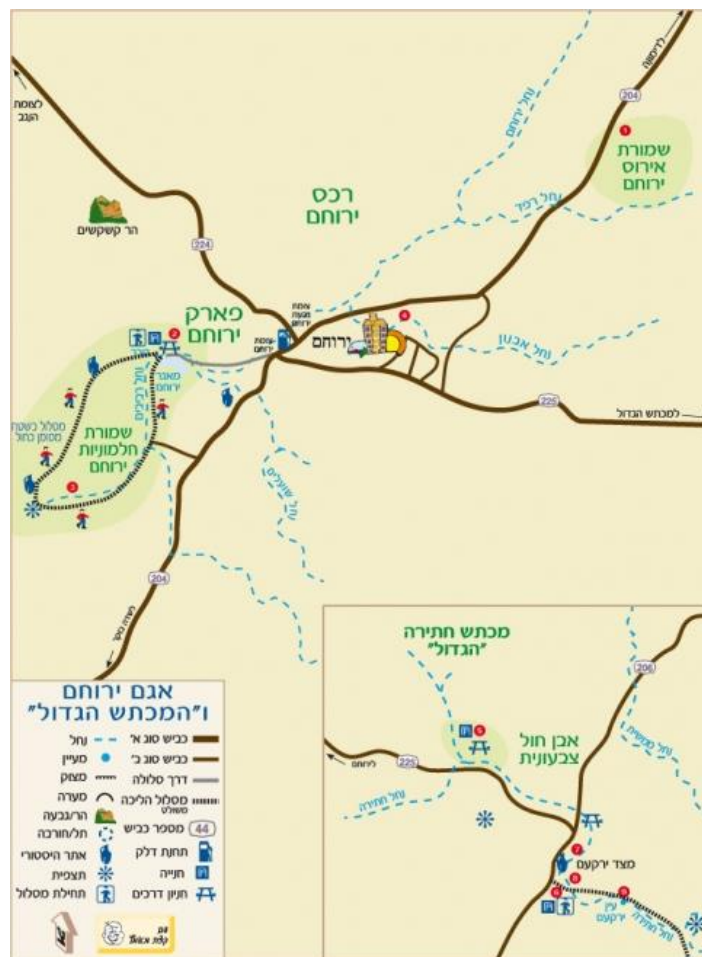
12. ירוחם כמרחב תיירותי

ירוחם ממוקמת בלב הנגב, מוקפת אטרקציות של טבע, נוף, גיאולוגיה ופריחה המהוות מוקד משיכה לאורך השנה כולה, וחלק מהאתרים – בעונות הפריחה בלבד.

ירוחם ממצבת עצמה כ"עיר בין אגם למכתש", ויושבת על ציר התנועה התיירותית מאגם ירוחם למכתש ירוחם (שנקרא בעבר "המכתש הגדול"). שינוי שמו של המכתש למכתש ירוחם מהווה חלק מהמאמץ השיווקי של ירוחם כמרכז נכסי טבע ותיירות.

ירוחם מכוונת מאמצים רבים להפוך את ענף התיירות, בדגש על תיירות מורשת ותרבות, לענף פרנסה מרכזי בישוב בשנים הבאות. ראש העיר, טל אוחנה, מגדירה את ענף התיירות כשדה הכלכלי הגדול של ירוחם בשנים הבאות.

בית המייסדים של ירוחם ישתלב במגמות הקיימות והעתידיות האלה וישאף להעצימן.

● שמורת אירוס ירוחם ● פארק ירוחם - תנייה ותחילת מסלול ההליכה ● שמורת החלמוניות ירוחם ● תנייה, אתר החולות הצבעוניים ● תנייה, תחילת המסלול לעין ירקעם ● מצד ● מדרגות חצובות ● עין ירקעם ● מפה תיירותית של ירוחם, מקור: מועצה מקומית ירוחם

13. היצע וביקוש תיירותי בירוחם ובסביבתה

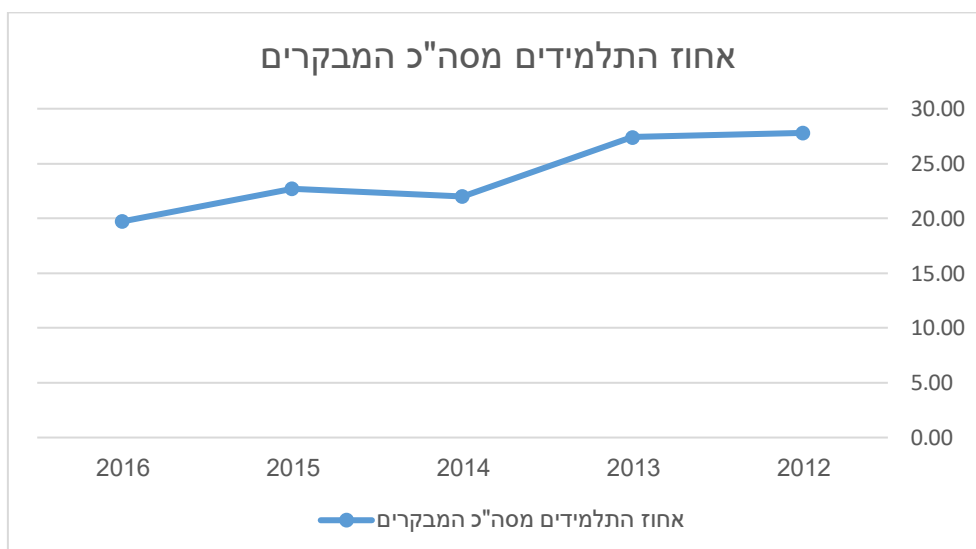
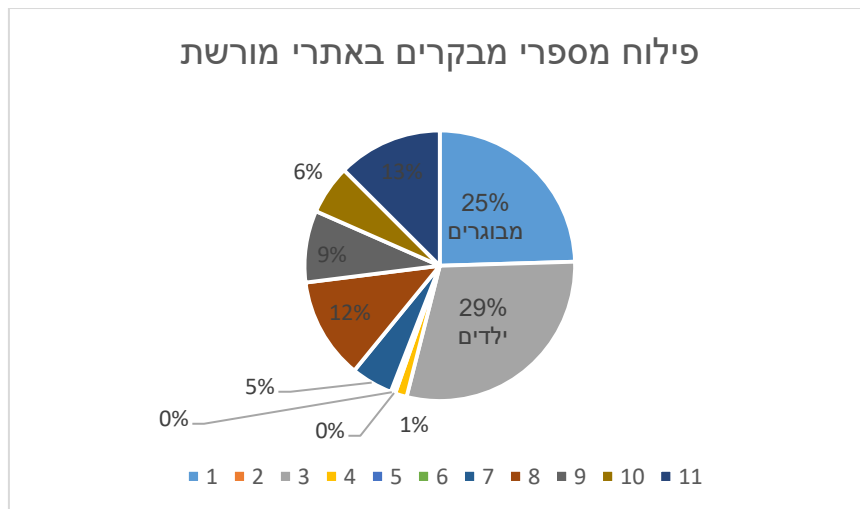
13.1. אתרי ביקור ומורשת בישראל

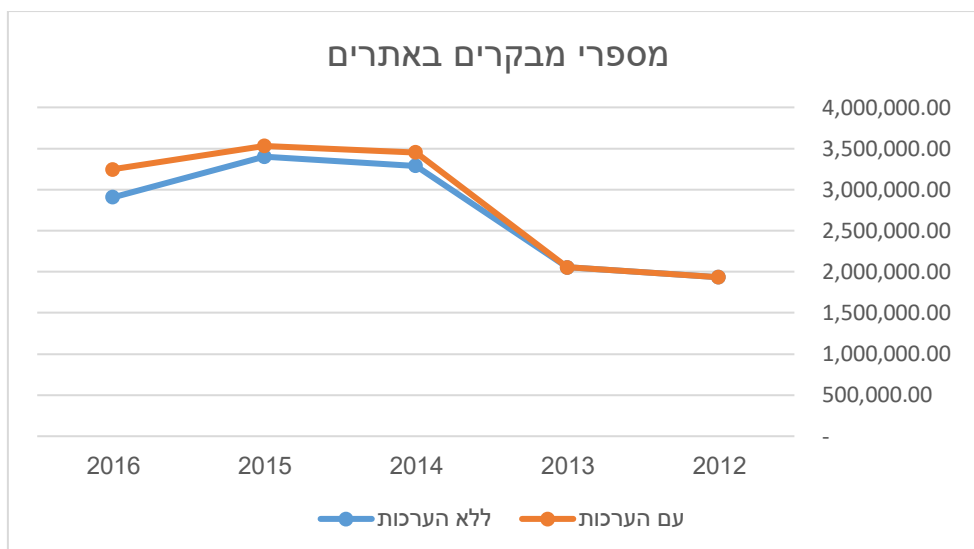
המועצה לשימור אתרים מרכזת כ-200 אתרי ביקור ומורשת בישראל כיום, ובתי המייסדים יוסיפו חולייה נוספת בסיפור ההיסטורי המסופר באתרים אלה.

מידי שנה מבקרים כ-3.5 מיליון מבקרים באתרי המורשת בישראל (על פי נתוני המועצה לשימור אתרים), והמגמה די קבועה משנה לשנה.

בדיקת הפילוח של סוגי המבקרים בשנים האחרונות (2014-2018) מגלה כי כרבע מהמבקרים ישראלים מבוגרים, ומעט למעלה מרבע ילדים, רובם תלמידים. מעט מאוד מבקרים מחו"ל, מרביתם מרוכזים במספר מצומצם של אתרים (ובעיקר בבית יגאל אלון, שהמוטיבציה לביקור בו היא נוצרית דתית). (הטבלה המלאה בנספח).

מספר התלמידים המבקרים באתרי מורשת במגמת ירידה קלה, אך הם עדיין מהווים כרבע או יותר מהמבקרים.

13.2. תיירות בירוחם ובסביבתה

במרחב הנגב מטיילים כ- 1,500,000 מטיילים בשנה (על פי נתוני הרשות לפיתוח הנגב והרט"ג שנת 2016), מתוכם 500,000-700,000 מטיילים בסביבה הקרובה של ירוחם ובירוחם (על פי הרשות לפיתוח הנגב והרט"ג שנת 2016). מרביתם אינם עוזרים בירוחם, אלא חולפים בה או בסביבתה.

13.3. אתרי טבע ונוף מושכי קהל בסביבת ירוחם

- פארק ואגם ירוחם,
- מכתש ירוחם (המכתש הגדול), הר אבנון, חולות צבעוניים
- מסלולי טיול רגליים באזור לירוחם: עין ירקעם, נחל חתירה, מיצד ירוחם, נחל שועלים ועוד
- מסלולי אופניים, סובב ירוחם, סינגל בפארק
- שמורת החלמוניות, שמורת האירוסים
- ירוחם ממוקמת על ציר דרך המכתשים

מתוך – תכנית האב העירונית לתיירות

13.4. אתרי תיירות בירוחם

- **אתרי ביקור**
- עתיד במדבר- מרכז תיירות תוכן, פרויקט המבשלות. מספר המשתתפים בפעילויות עתיד במדבר עומד על כ-17,000 בשנה.
- מרכז דוכיפת- צפרות עקרבים ואקולוגיה
- מרכז ויטמין שיא- פעילות ODT והשכרת אופניים בפארק ירוחם
- מדרשת ביחד- טיולים ופעילות חינוכית
- תצפית כוכבים- שירת הכוכבים
- אירוח בדואי
- מגוון סדנאות בבתי פרטיים (עיצוב, אמנות, יוגה, שוקולד, קצב, תאטרון ועוד)
- סיורים ביישוב, מורי דרך
- **סה"כ בירוחם כ- 26 אטרקציות תיירותיות**
- **תרבות ויצירה מקומית-** אירועי תרבות לאורך השנה, פסטיבל סרטים דוק אביב, השוקא, יריד שוק ומוזיקה במרכז המסחרי, מיזמים יצירתיים בשיתוף התיירנים, אירוע ליל כוכבים ועוד
- **אתרי לינה**
- בית מלון - אירוס המדבר, לינות במדרשה, אכסניות, גסט האוס וצימרים.
- 700 מיטות
- סה"כ כ 50,000 לינות בתפוסה של 67% (על פי התכנית העירונית לתיירות)

13.5. רשימת אתרי מורשת במרחב מרכז הנגב

במרחב הסובב את ירוחם קיימים כמה אתרי מורשת לאומיים מושכי קהל, מהם נוכל ללמוד על קהלי היעד הפוטנציאליים, על אתרים מתחרים, אבל גם כאלה שאפשר לשתף איתם פעולה למינוף משותף:

- **צריף בן גוריון בשדה בוקר**, האתר המרכזי במרחב. מושך במוצע כ-70,000 מבקרים בשנה. מרביתם ישראלים, אם כי צריף בן גוריון מושך גם תיירות חוץ, ביחס לאתרי מורשת אחרים בישראל.
- **צריף הראשונים במשאבי שדה**, לעומת זאת, הוא אתר בעל כוח משיכה קטן יותר, אלפים בודדים מידי שנה, רובם ככולם ישראלים.
- **במצפה גבולות** מבקרים מידי שנה כ-15,000 מבקרים. כשני שלישים מהם מגיעים לאירועים מושכי קהל, ורק אלפים בודדים לביקורים רגילים.
- **במרכז המבקרים על שם אילן רמון במצפה רמון** מבקרים כ-120,000 מבקרים בשנה, לעומת זאת, בחי-רמון הסמוך מבקרים רק כ-18,000 מבקרים בשנה. ההבדל נובע מאופי התכנים, חדשנותם ורמת ביצועם.
- **חוות בודדים במרכז הנגב – מספר חוות חקלאיות המשלבות חקלאות ותיירות**, כולל אירוח, אוכל, לינה ומכירת תוצרת מקומית. סה"כ המבקרים בכלל החוות במרחב מוערך בכ-10,000 עד 20,000 מבקרים בשנה.
- **בדימונה הסמוכה מתוכנן בית מייסדים נוסף, העשוי להוות תחרות על קהל יעד דומה.**

13.6. תיירות ירוחם, חוזקות

ירוחם ממוקמת היטב במרכז מוקדי משיכה מרכזיים בנגב למטיילים מאורגנים ו-FIT, ובשולי הדרך למצפה רמון ולאלית. אגם ירוחם ופארק ירוחם ממערב לישוב ומכתש ירוחם (המכתש הגדול) ממזרח לו, ומרבית התנועה התיירותית לכיוון המכתש הגדול עוברת דרך היישוב.

מי מבקר בירוחם עצמה? בעיקר ישראלים, אך גם קבוצות מחו"ל, המחפשים תוכן, עניין, לימוד והעמקה. על פי נתוני "עתיד במדבר", משתתפים 17,000 ישראלים בפעילויות התוכן במקום.

מוקד העניין העיקרי בתיירות המגיעה לירוחם הוא ירוחם עצמה. המבקרים בירוחם מבקשים להכיר את תולדות היישוב, את סיפורו הייחודי, את האנשים החיים בו והאתגרים עימם הם מתמודדים. הם מבקשים לשמוע סיפור מרתק על החיים בפריפריה המדברית של ישראל, ב"סוף העולם שמאלה". על העניין הזה מתבססים מיזמי התיירות של "עתיד במדבר", "פרויקט המבשלות", פעילויות מדרשת "ביחד", וגם האירוח הבדואי. גם "בית המייסדים" המתוכנן כאן עתיד לחזק את העוגן התיירותי הזה.

מוקד עניין נוסף הוא טבע, בדגש על טיולי מדבר ועל צפרות, בעיקר באגם ירוחם, המהווה נווה מדבר המושך אליו ציפורים רבות. המדבר מהווה גם אתר מתאים לצפייה בכוכבים. מיזמי התיירות של מרכז דוכיפת ושל שירת הכוכבים מתבססים על עוגן זה.

13.7. תיירות ירוחם, חולשות

ירוחם מתקשה להגדיל ולגוון את קהלי היעד המגיעים אליה, וכן "לתפוס" בדרכם את מאות אלפי המטיילים העוברים בסביבתה, בעיקר בדרך לאילת. זהו פוטנציאל לא ממומש שעל ירוחם להתמודד איתו בשנים הבאות, הן באמצעות הרחבת המוצר התיירותי הניתן בה, והן באמצעים שיווקיים ומיתוגיים.

13.8. מסקנות

על פי הבדיקה לעיל, נראה כי תיירות התוכן והמורשת בירוחם ביססה לעצמה שם מסוים בקרב קהלי היעד הספציפיים (ישראלים מבוגרים, שוחרי ידע ועניין בחברה הישראלית, ותלמידים – בני כל הגילאים ממערכת החינוך המקומית ותלמידי חטיבות גבוהות בפריסה ארצית).

בנוסף, נראה כי אתרי תיירות תוכן ומורשת במרחב הנגב המציגים מוצר עדכני, חדשני, מעניין ואטרקטיבי ומשווקים היטב, מצליחים להגיע למספרי מבקרים המעמידים אותם ברשימת האתרים בעלי כוח משיכה ארצי (100,000 מבקרים ומעלה).

האתגר הגדול של בית המייסדים בירוחם הוא להציג מוצר מתחרה באתרים אלה, ובאלה שעתידים לקום במרחב הקרוב (כמו בית המייסדים בדימונה), ובמקביל להציג מוצר משלים, בעל תוכן יחודי, שיכול לייצר שיתוף פעולה ותמונה שלמה ומעניינת של החברה הישראלית בימינו.

בית המייסדים בירוחם צריך להציג שני מוצרים הפונים לצרכים שונים של קהלי היעד: האחד הוא ביקור קצר בבית המייסדים, כחלק מטיול יומי או רב יומי בנגב, או בדרך לאילת. המוצר השני הוא ביקור עומק ייחודי ובן יום אחד או יותר בירוחם ובסביבתה. להלן מסלול סיור המשלב ביקור בבית המייסדים עם פעילויות נוספות במרחב ירוחם.

14. משמעות האתר במרחב העירוני והאזורי

14.1. אתרי מורשת כחלק מרחב עירוני

ערים רבות בישראל ובעולם מגדירות עצמן כ"ערי מורשת" ומשווקות מרחבים ומבנים מוזאליים בתחומן כאטרקציות תיירותיות, בעלות מטרות ערכיות וכלכליות גם יחד. גם פרויקט בתי המייסדים בעיירות הפיתוח שם לעצמו כמטרה להפוך את בית המייסדים למרכז בו תוצג המורשת ההיסטורית, הערכית והחלוצית של הישוב, וכן לסייע במאמצים העירוניים להגביר את התנועה התיירותית בישוב ולהפוך אותה למרכז רווח ופרנסה לתושבים.

מחקרים קובעים כי יש חשיבות רבה לניהולו של בית המורשת כחלק ממרחב שוטטות קהילתי היסטורי, לפרישתם של מוקדי משיכה נוספים במרחב העירוני ולוויסות התנועה העירונית בין המוקדים השונים, כאמצעי להארכת משך השהות של המבקר בעיר, לגיוון וליצירת ביקורים חוזרים, ולצמצום מטרדים לתושבים המקומיים עקב עומסי יתר בנקודות מועטות. העיר יכולה להאיץ פתרונות נופיים, מבניים ולקדם ניתוב הולכי רגל, העשויים להשפיע על תבנית הצריכה התיירותית המרחבית.

בהמשך נפרוש הצעה למסלול עירוני הכולל מוקדי עניין ואטרקציות היסטוריות, טבעיות ונופיות, אשר ישלימו את הסיור בבית המייסדים, ייצרו חוויה כוללת בעלת משך משמעותי ויאפשרו פיתוח מוקדי משנה ומוקדי רווח במרחב הסובב את בית המייסדים.

כל מבנה או נקודת ציון יציגו פן נוסף בחיי הקהילה או בהיסטוריה של הישוב, והסיור העירוני בו יחשוף בפני המבקר מכלול היסטורי תרבותי שלם. בימי שיא יקיים בית המייסדים אירועים, פסטיבלים, משחקים עירוניים ועוד אשר יפרשו במרחב העירוני כולו.

המרחב העירוני יסומן באמצעים עיצוביים ברורים אשר יסמנו את מסלול הסיור ואת אתרי הביקור לאורכו.

14.2. צריפי המעברה בירוחם, שיחזור

כפי שפורט בגוף העבודה, בשנת 2001 נהרסו הצריפים האחרונים ששרדו מהמעברה הראשונה של תל ירוחם וכל שנותר לנו הוא להציע שיחזור מסויים של הצריף ומימדיו לצרכי בית המייסדים.

בתיק השימור (ראו נספח) שערך ד"ר אבי ששון מפורטים מאפייני הצריפים במעברה: המעברה תוכננה בחיפזון, על פי דגמים שבלוניים. צריפי העץ היו ב"דגם שבדי" ויובאו מאוסטריה.

פירוט מאפייני הצריפים – בנספח השימור.

צריפי המעברה, 1951 (הארכיון הציוני)

14.3. המבנה בהקשרו העירוני – מסלול סיור עירוני

בית המייסדים ממוקם על ראשיתו של ציר התנועה המרכזי בירוחם, בנקודה שבה התחילה ההתפשטות העירונית.

בשני קצותיו של ציר זה ממוקמים אתרי טבע מושכי קהל ואטרקטיביים מאוד – אגם ירוחם ומכתש ירוחם (המכתש הגדול). מסלול הסיור המוצע כאן עובר לאורכו של ציר זה. זהו מסלול ממונע עם עצירות לאורכו.

לאורך המסלול יורחבו הנושאים הגרעיניים המוצגים בבית המייסדים, המציגים פנים שונים של החיים בירוחם, בעבר ובהווה. מפגשים עם אנשי מפתח ומוסדות עירוניים יתווספו לפי התאמה אישית.

תחנה 1, אגם ירוחם: אקולוגיה, מים במדבר, חיים במדבר, ביקור בבאר ההיסטורית "באר הגר", פעילויות צפרות ותצפיות טבע, פריחות עונתיות – אירוס ירוחם, פעילויות ספורט ואקסטרים – אופניים, ניווט יום, ניווט לילה ועוד.

הסיפור ההיסטורי של אגם ירוחם, מהקמת הסכר בשנות ה-50 ועד הקמתו של מכון טיהור השפכים החדשני עליו מבוסס האגם.

סכר אגם ירוחם, שנות ה-50. מקור: ארכיון מקורות

תחנה 2, בית המייסדים: ביקור בבית המייסדים על פי התכנים שפורטו בגוף העבודה. מפגש עם ותיקי ירוחם בבית המייסדים או בבית גיל הזהב הסמוך.

תחנה 3, המרכז המסחרי: סיור במרכז המסחרי, איתור שרידי מפעל ליטוש היהלומים הישן, היכרות עם העסקים והיזמים של ירוחם בעבר ובהווה, אפשרות לארוחה קלה.

המזנון של קולנוע רינה, שנות ה-60, מקור: ירוחם נגלית לעין

תחנה 4, תרבות: סיור במרכז התרבות העירוני ובארכיון הצומח של ירוחם, מקום לתערוכות מתחלפות.

ביקור בישיבת ההסדר, בישיבה התיכונית, ומפגש עם אחד ממחנכיה.

ביקור בבית הכנסת "אפיקים בנגב", ובבית הכנסת "באבא דודו" והיכרות עם הזרמים הדתיים המיוחדים של ירוחם.

טקס "המתקת החיים" לפני החתונה, 1989. מקור: אלבום משפחת דן, ירוחם נגלית לעין

תחנה 5, תעשייה: היכרות עם מרכז המדעים וחוגי הרובוטיקה העירוניים, ביקור במרכז מינד-סט, סיור באזור התעשייה של ירוחם, היכרות עם התעשיות הכבדות הותיקות ועם מיזמי ההיטק החדשים. אפשרות להשתתפות בסדנה לייצור בירה, מפגש עם יזמים חולמים ומגשימים במרכז ההי-טק של ירוחם. אפשרות לסיור מודרך באחד מהמפעלים באזור התעשייה (פניציה, אקרשטיין ועוד)

מפעל פניציה, 2019, צילמה שרון עמבר

תחנה 6, הר אבנון: מפגש עם סלימה, יזמית בדואית במאהל האירוח שלה, מסלול הליכה, תצפית על מכתש ירוחם.

10. סלימה; סיפורה של יזמית בדואית

שכנים שכנים: הצצה אל הכפרים הבדואים הבלתי מוכרים. במרכזו, מפגש עם סלימה - בדואית, אם לשבעה הנלחמת על שינוי מעמד האישה בכפר רחמה, כפר בדואי בלתי מוכר בפאתי ירוחם. בסיוור זה נכיר את אורח החיים הבדואים ואת השינויים העוברים על החברה הבדואית ונתוודע אל הבעיות והמצוקות של תושבי ישראל הבדואים. ניתן להזמין הרצאות על הבדואים בנגב.

מתוך דף מידע של "עתיד במדבר"

תחנה 7: ארוחה אצל אחת המבשלות הבייתיות בפרויקט "המבשלות של ירוחם".

15. תפקודים נוספים לשילוב בבית המייסדים

החלל המרכזי של בית עתיד במדבר ישמור על אופיו השלם על מנת לאפשר אירועים, כנסים, התכנסויות, ימי עיון ולימוד, כמו אלה המתקיימים בו היום.

הדרכת קבוצת מבוגרים בבית "עתיד במדבר"